

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius
Darius Baronas

1

VILNIUS 2008

UDK 930.2(093)
Is81

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(Lietuvos istorijos institutas)

Darius Baronas
(Lietuvos istorijos institutas)

Zenonas Butkus
(Vilniaus universitetas)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(Lietuvos istorijos institutas)

Mathias Niendorf
(Kylio universitetas)

Rimvydas Petrauskas
(Vilniaus universitetas)

Irena Valikonytė
(Vilniaus universitetas)

Redkolegijos adresas:

Lietuvos istorijos institutas,
Kražių 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva
el. p. dubonis@istorija.lt

TURINYS

Pratarmė	7
----------------	---

Straipsniai ir studijos

Artūras Dubonis

Dvylika Traidenio valdymo metų: Haličo-Voluinės metraščio lietuviškųjų žinių informatyvumo klausimu	11
Twelve Years of Traidenis' Rule (About the Data on Lithuania in the Halych-Volhynian Chronicle). <i>Summary</i>	24

Darius Baronas

Pilėnai ir Margiris: faktai ir fikcijos	27
Pilėnai Castle and Duke Margiris in 1336: Facts and Fiction. <i>Summary</i>	64

Stephen C. Rowell

Ne visai primintinos kautynės: ką byloja šaltiniai apie 1399 m. mūšį ties Vorsklos upe?	67
An Almost Forgotten Conflict: What do the Sources Reveal of the Battle of Vorskla, 1399? <i>Summary</i>	89

Rimvydas Petrauskas

Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje	91
The Knights in the Grand Duchy of Lithuania Between the Late Fourteenth and Early Sixteenth Centuries. <i>Summary</i>	112

Eugenijus Saviščevas

Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą	115
Ordering Chaos: An Attempt to Research Anew the Cartulary (księga danin) of Grand Duke Casimir of Lithuania. <i>Summary</i>	173

Laimontas Karalius

Lietuvos Metrikos <i>knygų</i> vaidmuo Aleksandro Jogailaičio kanceliarijoje (problemos aktualumas ir tyrimo perspektyvos)	175
The Role of the Books of the Lithuanian Metrica in the Chancery of Grand Duke Alexander (1492–1506) (Relevance of the Issue and Research Prospects) <i>Summary</i>	215

<i>Raimonda Ragauskienė</i> Galimybės klastoti bajorijos dokumentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a.	219
Possibilities of Forgery of Gentry Documents in the Grand Duchy of Lithuania in the Sixteenth Century. <i>Summary</i>	248
<i>Jonas Drungilas</i> Jono Gruževskio archyvo registras (XVI a. pab.–XVII a. pr.)	251
Register of Jonas Gruževskis' Archive (Late-Sixteenth – Early-Seventeenth Centuries). <i>Summary</i>	265
<i>Stanislovas Pamerneckis</i> Lietuvos dvarų ūkinė dokumentacija: pajamų-išlaidų knygos XIX a. pirmojoje pusėje (Adutiškio dvaro archyvo pagrindu)	267
Economic Documentation of Lithuanian Estates: Early Nineteenth-Century Ledgers as Exemplified by the Holdings of the Archive of Adutiškis Estate. <i>Summary</i>	297
<i>Diskusija</i>	
<i>Algirdas Baliulis</i> . Lietuvos istorijos šaltinių, rašytų kirilica, kai kurios skelbimo problemos	299
Some Problems of the Publication of Lithuanian Historical Sources in the Cyrillic Script. <i>Summary</i>	314
<i>Šaltinio publikacija</i>	
Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Jurgio Radvilos 1575 m. liepos 4 d. informacinis procesas (<i>parengė Darius Antanavičius</i>)	315
Processus Informativus of 4 July 1575 on Coadjutor Bishop Jurgis Radvilas of Vilnius (Edited by Darius Antanavičius). <i>Summary</i>	344
<i>Recenzijos, Anotacijos</i>	
<i>О. Купчинський. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть / Дослідження. Тексти. Львів, 2004, pp. 1282, [4]. 500 egz., 42 il. ISBN 966-7155-85-4 – (Artūras Dubonis)</i>	345
<i>Mindaugas Paknys. Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, 318 p. ISBN 9955-624-71-X – (Darius Baronas)</i>	346
Apie autorius	349
Autoriams	351
Guide for Authors	355

ŠALTINIO PUBLIKACIJA

VILNIAUS VYSKUPO KOADJUTORIAUS JURGIO RADVILOS 1575 M. LIEPOS 4 D. INFORMACINIS PROCESAS

Darius Antanavičius

Jurgio Radvilos skyrimo Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus koadjutoriumi 1574 m. aplinkybės gerai nušviestos dalyko literatūroje¹. Plačiausiai jas aptarė P. Jatulis². Jis apgailestavo, kad jam nepavyko rasti nė vieno iš dviejų informacinių procesų, kurie buvo parengti skiriant J. Radvilą koadjutoriumi, ir spėjo, kad jie yra dingę³. Laimė, P. Jatulio spėjimas iš dalies yra klaidingas. Antrasis Jurgio Radvilos informacinis procesas išliko ir šiuo metu saugomas Lenkijoje, Czartoryskių bibliotekoje (*Biblioteka Czartoryskich*) Krokuvoje.

Išlikęs dokumentas vertingas keliais aspektais. Pirmiausia jis leidžia dar tiksliau nušviesti pačias skyrimo aplinkybes. Antra, yra iš viso ankstyviausias išlikęs Lietuvos katalikų vyskupų informacinis procesas. Trečia, pats proceso aktas išsaugojo mums net 6 niekur kitur neminimus ir nežinomus Vincento Laureo, Stanislovo Varševickio, Petro Skargos, Augustino Rotundo, Alberto Przetockio ir Simono Milicijaus parašytus tekstus. Vien šie ypatumai pagrindžia būtinybę publikuoti šį dokumentą. Pirmiausia dar kartą reikėtų aptarti publikuojamo akto atsiradimą, juoba kad po P. Jatulio straipsnio pasirodymo 1961 m. atsirado šiek tiek daugiau medžiagos šiuo klausimu.

Žinių rinkimas apie vyskupu skiriamą asmenį Romos kurijoje buvo nuo seno įprastas dalykas, bet šį procesą griežčiau formalizavo ir apibrėžė tik Trento susirinkimas

¹ H. Barycz, „Dziennik podróży do Włoch biskupa Jerzego Radziwiłła w 1575 r.“, *Kwartalnik Historyczny*, t. 49, Lwów, 1935, p. 342–344. Iki šiol, deja, nepaskelbta visa A. Bazieličio daktaro disertacija, skirta J. Radvilai. Išspausdinta tik ta jos dalis, kurioje atskleidžiama J. Radvilos kaip Krokuvos vyskupo veikla (žr. A. Bazielič, „Kardynał Jerzy Radziwiłł 1556–1600. Wybrane zagadnienia“, *Studia historyczne*, pod red. M. Żywczyńskiego i Z. Zielińskiego, t. 1, Lublin, 1968, p. 163–265).

² P. Jatulis, „Kardinolo Jurgio Radvilos pirmoji kelionė Italijon (1575)“, *Aidai*, 1961, nr. 4, p. 156–164.

³ P. Jatulis, *op. cit.*, p. 160: „Deja, nei pirmojo proceso, nei šio antrojo iki šiol nebuvo galima surasti – jie greičiausiai bus dingę.“

1563 m.⁴ Skiriant V. Protasevičiaus koadjutoriumi J. Radvilą, visi būtini formalumai buvo tvarkomi per apaštališkąjį nuncijų Respublikoje Vincentą Laureo. 1574 m. birželį sužinojęs apie sumanymą skirti J. Radvilą Vilniaus vyskupo koadjutoriumi, V. Laureo tą pačių metų liepos mėnesį Krokuvoje sudarė pirmąjį informacinį procesą apie J. Radvilą, taip pat priėmė jo pirmąjį katalikų tikėjimo išpažinimo aktą, bet iš karto nepasiuntė šių dokumentų į Romą. Priežastis buvo nominato velionio tėvo Mikalojaus Radvilos Juodojo įtaka skleidžiant Lietuvoje kalvinizmą ir jo rūmuose Vilniuje įkurta veikianti protestantų maldykla⁵. Ši pirmąjį informacinį procesą kartu su J. Radvilos katalikų tikėjimo išpažinimo aktu V. Laureo išsiuntė į Romą tik 1574 m. spalio 6 d.⁶ Apie šiuos dokumentus iš tiesų nėra daugiau jokių žinių, jie, matyt, neišliko.

Kaip minėta, pirmasis informacinis procesas buvo parengtas Krokuvoje, paskubomis pasitelkus penkis liudininkus, kurie turėjo žinių apie J. Radvilą tik iš nuogirdų. Tai pripažino ir pats nuncijus V. Laureo⁷. Romos kurijoje šis dokumentas nepadarė gero įspūdžio. Vis dėlto Grigalius XIII, iš visur gaudamas tarpininkavimo raštų dėl J. Radvilos patvirtinimo koadjutoriumi ir turėdamas savo siekių, 1574 m. gruodžio

⁴ *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński i polski. Tom IV (1511–1870). Lateran V. Trydent. Watykan I*, opr. A. Baron i H. Pietras, Kraków, 2004, p. 734, 858: „Quoniam vero in sumendo de praedictis omnibus qualitatibus gravi idoneoque bonorum et doctorum virorum testimonio non uniformis ratio ubique, ex nationum, populorum ac morum varietate, potest adhiberi: mandat sancta synodus, ut in provinciali synodo per metropolitanum habenda praescribatur quibusque locis et provinciis propria examinis seu inquisitionis aut instructionis faciendae forma, sanctissimi Romani pontificis arbitrio approbanda, quae magis eisdem locis utilis atque opportuna esse videbitur, ita tamen, ut cum deinde hoc examen seu instructio de persona promovenda perfecta fuerit, ea in instrumentum publicum redacta, cum toto testimonio, ac professione fidei ab eo facta, quamprimum ad sanctissimum Romanum pontificem omnino transmittatur, ut ipse summus pontifex, plena totius negotii ac personarum notitia habita, pro regis dominici commodo de illis, si idonei per examen seu per inquisitionem factam reperti fuerint, ecclesiis possit utilis providere; Et de cuius qualitatibus examen in partibus factum et in instrumentum publicum redactum cum professione fidei ab eo facta Romam fuerit transmissum et per cardinalem in consistorio relatum et per alios tres cardinales diligenter examinatum eorumque subscriptione et attestatione sub periculo salutis aeternae roboratum.“

⁵ *Acta nuntiaturae Polonae. Tomus IX. Vincentius Lauro (1572–1578). Volumen 2 (1 IX 1574–30 VI 1575)* [toliau– ANP, t. 9, kn. 2], ed. M. Korolko et L. Olech, Romae, 1999, nr. 170, p. 14: „In quel tempo io feci già il processo in Cracovia con haver ricevuta da lui professione dela fede, ma non si mandò a Roma cosa veruna, perchè il padre dei questi Signori, il quale è morto, fu già Palatino di Vilna, et tanto favorevole ala secta Calviniana, che con l’autorità sua fu potissima cagione di infettare tutta quella provincia, et in mezzo del cortile dela sua casa in Vilna fece un tempio per gli heretici, dove è sepolto con la moglie; il qual tempio è la principal Sinagoga degli heretici“ (1574 m. spalio 6 d. V. Laureo laiškas Komo kardinolui T. Gallio).

⁶ ANP, t. 9, kn. 2, nr. 170, p. 15: „Con questa mia sarà allegato il processo“.

⁷ Žr. proceso tekstą: „Quoniam igitur ipse Georgius dux natus et educatus est in Magno Ducatu Lithuanie (qui Cracovia, ubi tum degebamus, duodecem et eo amplius dierum itinere distat), quales optabamus, testes in promptu exhibere nobis nequivit, quo factum est, ut quamvis quinque viri graves, qui tum haberi potuerunt, examinati sint [...]“; ANP, t. 9, kn. 2, nr. 252, p. 177: „Circa il processo, in tempo che fu fatto, io mi trovo in Cracovia, dove perciò che Sig. Giorgio è nato et allevato in Lituania, non si poterono haver altri testimonii, che di udità.“

18 d. išdavė reikiamą brevę. Tai jis padarė apeidamas kardinolų konsistoriją, kuri sprendavo kandidatų patvirtinimo klausimus⁸.

Kardinolų konsistorija, gavusi J. Radvilos nominacijai patvirtinti reikalingus dokumentus, liko nepatenkinta jų aptakumu ir formaliomis spragomis. Todėl Vatikano valstybės sekretorius, Komo kardinolas Tolomėjus Gallio, išreikšdamas kardinolų pageidavimą gauti išsamesnių ir tikslesnių žinių, davė nurodymą nuncijui V. Laureo sudaryti antrą informacinį procesą ir paimti iš J. Radvilos dar vieną tikėjimo išpažinimo aktą, kuris būtų pasirašytas laikantis kurijos reikalaujamų formalumų (prie parašo pridendant žodelį „ita“). Deja, apie šį T. Gallio nurodymą žinome tik netiesiogiai – iš V. Laureo 1575 m. kovo 6 d. atsakomojo laiško Komo kardinolui⁹. Šiame laiške nuncijus praneša, kad ką tik gavo (vasario 27 d.) savo korespondento 1574 m. gruodžio 18 ir 1575 m. sausio 1 d. laiškus, bet reikalas tas, kad juose nė žodžiu neužsimenama apie V. Laureo anksčiau nusiųstų dokumentų spragas¹⁰.

1575 m. vasario pabaigoje gavęs kardinolo T. Gallio nurodymą parengti antrąjį informacinį procesą, 1575 m. kovą nuncijus V. Laureo ėmė veikti. Pirmiausia maždaug kovo viduryje jis davė nurodymą V. Protasevičiui išventinti J. Radvilą į klierikus, o paskui paimti iš jo katalikų tikėjimo išpažinimo aktą pagal siunčiamą tekstą. J. Radvilos brolio M. K. Radvilos Našlaitėlio paprašė atsiųsti į Varšuvą penkis ar daugiau liudininkų informaciniam procesui parengti¹¹. Vis dėlto per artimiausią mėnesį nieko nebuvo padaryta. Tai aiškėja iš tolesnių įvykių. Gavęs šį nuncijaus prašymą, M. K. Radvila Našlaitėlis kartu su Jurgiu Radvila jam atrašė, kad negalį atsiųsti į Varšuvą prašomų liudininkų, nes nuo balandžio 24 d. turį dalyvauti Lietuvos luomų suvažiavime Breste, o iš ten po to vykti į Lenkiją, į Stežycą, kur turėjo rinktis Respublikos seimas¹². Todėl jie prašė, kad, užuot siuntus liudininkus į Varšuvą, informacinis procesas būtų parengtas Vilniuje per kokį nors nuncijaus įgaliotinį. Už tai J. Radvila sutinkąs asmeniškai atvykti į Varšuvą priimti iš nuncijaus pirmąją tonsūrą ir jo akivaizdoje duoti tikėjimo išpažinimo aktą¹³.

⁸ *Propozycje konsystorialne w XVI wieku. Omówienie. Teksty polskie*, wyd. H. Fokciński (*Studia ecclesiastica, t. 18, Historica, t. 11, Fontium textus, t. 2*), Rzym, 1994, p. 37.

⁹ ANP, t. 9, kn. 2, nr. 252.

¹⁰ ANP, t. 9, kn. 2, nr. 211, 219.

¹¹ ANP, t. 9, kn. 2, nr. 261, p. 199: „Per il che ho avvertito il Vescovo che lo faccia chierico et dopo piglii di nuovo da lui la professione dela fede con la sottoscrizione di sua mano secondo la forma mandatali da me con una commissione; havendolo insieme ammonito che quanto prima mi mandi cinque o più testimonii per supplire al mancamento degli altri“ (1575 m. kovo 19 d. V. Laureo laiškas Komo kardinolui T. Gallio).

¹² Apie šiuos suvažiavimus pastaruoju metu plačiausiai rašė H. Lulewiczius (žr. H. Lulewicz, *Gniewòd o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588*, Warszawa, 2002, p. 201–208).

¹³ ANP, t. 9, kn. 2, nr. 283, p. 242: „[...] dove due giorni appresso venne un gentilhuomo mandatomi dal Sig. Duca d'Olica con lettere sue et del Sig. Giorgio; per le quali amendui si scusano non poter hora

V. Laureo, tenkindamas abiejų Radvilų prašymą, 1575 m. balandžio 19 d. davė įgaliojimus Vilniaus vyskupui V. Protasevičiui parengti antrąjį informacinį procesą Vilniuje (žr. šio dokumento kopiją proceso akte), o M. K. Radvilai Našlaitėliui parašė atskirą atsakymą¹⁴. Tą pačią dieną jis taip pat parašė laišką Jėzaus draugijos provin-

mandare li testimonii per il compimento dela esamina, che s'ha a fare; dovendo l'uno et l'altro in compagnia trovarsi ali XXVIII nel convento che dali Sig. Lituani si fa in Briczesty, et s'anticipa alcuni di forse per maggior commodità del viaggio, che da loro s'ha poi a fare verso Stenziza. Luogo de Comitii. Essi m'hanno fatta grande istanza che la detta esamina si facesse in Vilna per mezzo di qualche commissario, con pregarmi che mi contenti che il Sig. Giorgio venghi qui a pigliare la prima tonsura da me et far la professione dela fede nele mie mani“ (1575 m. balandžio 18 d. V. Laureo laiškas Komo kardinolui T. Gallio).

¹⁴ Šio dokumento nėra V. Laureo skirtame *Acta nuntiaturae Polonae* tome, todėl čia skelbiame jį visą. Dėl originalo dešiniojo krašto apipjaustymo įrišant teksto pabaigoje yra neiškių vietų.

[*Adresas*] Illustrissimo domino Nicolao Christoforo Radzivilo in Olica et Nieswiesch duci, marsalco curiae Magni Ducatus Lituaniae etc.

Illustrissime domine. Scripseram superioribus diebus ad dominationem vestram illustrissimam coadiutoriae Vilmensis negotium summa sanctissimi domini nostri gratia et benignitate ex toto fuisse absolutum ac de eo me accepisse eius sanctitatis breve, quod cum alio brevi ac literis illustrissimi domini cardinalis Comensis et nonnullis aliis illustrissimae dominationi vestrae inscriptis per certum tabellarium ad se statim misissem, in se, quos optaram, huc primo quoque tempore esse allegaturum testes ac per aliquem ex eis ipsum breve ac reliquas litteras tutius ac commodius ad se perferri posse sperassem. Illustrissimi etenim cardinales, quibus fuit cura negotium proponendi, nonnulla in testium examine desiderarunt, quae idem ipse cardinalis Comensis ex parte sanctissimi domini nostri, ut omnino supplerem, me admonitum voluit. Nunc in ipso meo ad hanc urbem adventu, dum (quod vehementer expetebant) nullum in ea re mearum litterarum responsum invenio et propterea has meas cum brevi aliisque complicatas ad se mittere cogito et ad eas perferendas reverendus dominus Patritius pro ingenti sua erga dominationem vestram illustrissimam benevolentia, veneratione ac observantia suum ablegare istuc puerum omnino vult, ecce mihi litterae dominationis vestrae illustrissimae, quas suus puer attulit, ex iis ego cognovi huc testes allegare per temporis angustiam sibi non licere. Quod igitur ego potui, in gratiam suam accurate et diligenter praestiti, comisi enim reverendissimo Vilmensi, ut de natalibus, aetate, vita, moribus et doctrina illustrissimi domini Georgii gravium ac religiosorum hominum acciperet testimonia, quibus ille tantae spei adolescens esse talesque mores ac doctrina imbuisset comprobetur, ut pro aetate dignus tanto coadiutoriae munere iudicaretur. Per hunc itaque puerum mitto ad dominationem vestram illustrissimam brevia ac omnes literas, quas simul complicatas iam acceperam. Quod vero ante comitia Stężizensia sui visendi copia mihi non datur, huiusmodi iactura mihi ...nda relinquitur ex [iucun?]/dissimo conspectu reverendissimi domini coadiutoris, quem et suam apud [nuntium] apostolicum fidei professionem edere et ab eodem quam ab alio malle [ve?]/ro caractere initiari in optimam partem accipio, ea vero om[nia] hoc nomine praestabo. Interim ille an sui episcopi ab[sen]tia eius in senatu locum habiturus est, scire desidero. Caet[erum] ego non dubito, quin dominatio vestra illustrissima ut pro religionis et Reipublicae in[co]lunitate optimam atque aequissimam regis serenissimi causam tuend[am] suscepit, ita ad id illustrem dominum palatinum, patrum suum, etiam adhaerentem (ut aiunt) sit concitaturus aliosque proceres sua auctori[tate] adducturus. Hoc tantum dicere habeo se, si regnum regi servavit, non modo Reipublicae, religionis suisque commodis magno per [...?] consulturum, sed bonum etiam (quod inde maximum certe orir[etur]?) ingenti animi sui pietati ac magnitudini bonos omnes acceptum laturos. Huc ego me conferre volui, ut comitiorum tempore [...?] officia ac mea obsequia omnia esse queant praesto sanctae catholicae Ecclesiae et illustrissimae dominationi vestrae, cui prosperos rerum omnium successus a D[eo] immortalis contendo. Datum Varsaviae die XIX aprilis MDL[XXV]. [*Parašas*] Illustrissimae dominationis vestrae deditissimus Vincentius Laureus episcopus Montis regalis, nuntius apostolicus (Biblioteka Czarotryskich, rankr. 307, p. 271–274; originalas).

ciolui Pranciškui Suneriui. Iš šio laiško aiškėja, kad proceso akte minimi Jėzaus draugijos tėvai S. Varševickis ir P. Skarga kaip liudininkai buvo pasitelkti ne atsitiktinai, o vykdant aiškų nuncijaus nurodymą¹⁵.

Kada minėtas balandžio 19 d. V. Laureo pavedimas pasiekė Vilniuje rezidavusį Vilniaus vyskupą V. Protasevičių, tiksliai nežinome, bet tai, kad pats informacinio proceso aktas buvo datuotas tik liepos 4 d., leidžia teigti, jog ir paties įgaliojimo persiuntimas, ir informacinio proceso parengimas kažkodėl gerokai užtruko, nors, regis, visi suinteresuoti asmenys buvo informuoti ir pasirengę kuo greičiau sutvarkyti šį formalumą. Galbūt buvo laukiama, kol J. Radvila gaus kandidatui į vyskupus būtinus turėti bent 4 žemesniuosius šventimus, kuriuos jis priėmė tik birželio pabaigoje.

Prabėgus nemažai laiko, 1575 m. birželio 3 d. Komo kardinolas T. Gallio parašė V. Laureo laišką, kuriuo netikėtai pranešė, kad atsižvelgiant į tai, jog apaštališkasis nuncijus tuo metu suinteresuotiems asmenims jau buvo išsiuntęs visus popiežiaus duotus dokumentus J. Radvilos skyrimo koadjutoriumi reikalui, antrojo informacinio proceso ir tikėjimo išpažinimo akto sudaryti nebereikia¹⁶. Anot V. Laureo korespondencijos leidėjų, šį laišką nuncijus gavo dar to paties mėnesio 21 d.¹⁷ Įdomu, ar čia neįsivėlė kokia nors klaida. Mat birželio 25 d. V. Laureo laiške Komo kardinolui nėra jokios reakcijos į gautąjį nurodymą. Priešingai, nuncijus savo mintis dėstė taip, lyg nieko nežinotų apie naujausią valstybės sekretoriaus nurodymą. Iš šio laiško sužinome, kad vykdydamas dar balandžio mėnesį duotą savo pažadą, J. Radvila turbūt birželio antrojoje pusėje atvyko pas nuncijų į Varšuvą ir prieš birželio 25 d. priėmė iš nuncijaus rankų pirmąją tonsūrą ir keturis žemesniuosius šventimus, taip pat pasirašė naująjį tikėjimo išpažinimo aktą¹⁸.

Reakciją į Komo kardinolo birželio 3 d. išdėstytą nurodymą randame 1575 m. liepos 2 d. V. Laureo atsakomajame laiške. Iš jo aiškėja, kad pasikeitus Vatikano norams, apaštališkasis nuncijus nusprendė, gavęs antrąjį informacinį procesą, nebe-

¹⁵ ANP, t. 9, kn. 2, nr. 286, p. 250: „[...] cui hoc tantum rescribam, me in negotio Coadiutoriae praecipuos ex istius collegii patribus optasse testes adhibendos, quo Ill. morum Cardinalium voluntatibus magis fieret satis.“

¹⁶ ANP, t. 9, kn. 2, nr. 311, p. 303: „Però quanto a far nuovo et più compito examine sopra le qualità del Coadiutore, nè nuova professione di fede, non accaderà che lei si pigli altro fastidio, poi che la spedizione è già fatta intieramente“. Įdomu pastebėti, kad šią vietą patys parengėjai suprato visiškai klaidingai, nes dokumento turinio apraše teigia, jog „Mandat, ut coadiutor novam fidei professionem praestet“ (ten pat, p. 302.)

¹⁷ ANP, t. 9, kn. 2, nr. 311, p. 302: „Ricevuta ali 21 per un gentilhuomo del Duca d'Olica 1575“. Gal turėtų būti 31 d.?

¹⁸ ANP, t. 9, kn. 2, nr. 323, p. 331: „Hora non voglio lasciar di darle aviso, che il Sig. Coadiutor di Vilna è stato qui questi giorni et ha preso da me la prima tonsura et poi li quattro ordini minori, et s'è in due volte communicato divotamente con molta edificatione deli astanti. Ha ancora fatta di nuovo la professione dela fede et sotoscrittala nela maniera che si desidera. Hora subito che mi sarà mandata la esamina, che havevo commessa a Mons. di Vilna, invierò ala Signoria V.ra Illustrissima ogni cosa insieme nela prima occasione.“

siųsti jo į Romą, o pasilaikyti jį savo archyve, šitaip ketino pasielgti ir su jau turimu antruoju J. Radvilos tikėjimo išpažinimo aktu¹⁹.

Tikslių žinių apie tolesnes šių dokumentų klajones neturime. V. Laureo turbūt pasielgė taip, kaip ir rašė savo laiške Komo kardinolui T. Gallio: ir turimą antrąjį tikėjimo išpažinimo aktą, ir vėliau iš Vilniaus gautą antrąjį informacinį procesą kaip nebereikalingus iš pradžių atidėjo į savo asmeninį archyvą, o vėliau iki savo išvykimo iš Respublikos 1578 m. kažkuriuo metu turėjo grąžinti arba pačiam J. Radvilai, arba pastarojo broliui M. K. Radvilai Našlaitėliui. Šiaip ar taip, nėra abejonės, kad dokumentų jis tikrai neišsivežė, nes antraip išlikęs antrasis informacinis procesas šiuo metu nebūtų saugomas Czartoryskių bibliotekoje Krokuvoje²⁰.

Po J. Radvilos mirties 1600 m. minėti dokumentai (jei V. Laureo iš pradžių juos perdavė pačiam J. Radvilai) turėjo pakliūti į Radvilų archyvą Nesvyžiuje. Apie J. Radvilos duotą antrąjį tikėjimo išpažinimo aktą po 1575 m. daugiau žinių kol kas nepavyko aptikti. Jis gali būti ir dingęs. O štai antrajam informaciniam procesui pasisekė labiau. Yra žinoma, kad XVIII a. pabaigoje šis dokumentas turėjo priklausyti T. Czackiui (1765–1813). Po šio mirties jo sukauptas knygų ir rankraščių kolekcijas 1818 m. įsigijo Czartoryskiai, kurių bibliotekoje antrasis informacinis procesas saugomas iki šiol.

Kadangi nė vieno iš dviejų J. Radvilos pasirašytų tikėjimo išpažinimo originalų neišliko, taip pat skelbiame Romos kurijoje J. Radvilai pasirašyti parengtą tikėjimo išpažinimo projektą, šiuo metu saugomą Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriaus pergamentų kolekcijoje. Nuo neišlikusių dviejų originalių tekstų jis skiriasi, matyt, tik tuo, kad jame nėra J. Radvilos parašo.

Šio dokumento pėdsakai to meto šaltiniuose taip pat nesunkiai atsekami. Jau cituotame 1575 m. kovo 19 d. V. Laureo laiške Komo kardinolui T. Gallio yra reikšmingi žodžiai: *Per il che ho avvertito il Vescovo che lo faccia chierico et dopo piglii di nuovo da lui la professione dela fede con la sottoscrizione di sua mano secondo la forma mandatali da me* [retinta mano. – D. A.] (žr. 11 pastabą). Taigi apytikriai 1575 m. kovo viduryje apaštališkasis nuncijus nurodė Vilniaus vyskupui

¹⁹ Vincent Lauro, *évêque de Mondovi, nonce apostolique en Pologne 1574–1578, et ses dépêches inédites au cardinal de Côme...*, éd. Théodore Wierzbowski, Varsoviae, 1887, nr. 62, p. 222: „Ho questi giorni ricevuta la lettera di V^{ra} Sig^{ria} III^{ma} del 3 di Giugno, portatami dal gentiluomo del sig. Duca d'Olyka, e sebbene non faccia più bisogno la nuova professione de fede, nè il supplemento della esamina, trovandomi nondimento aver mandata la commissione a monsig. di Vilna per la suddetta esamina, se la riceverò, la conserverò appresso di me, come farò ancora la detta professione, la quale il coadiutor aveva questi giorni fatta in man mia coll' agiunta „ita“ nella sua sottoscrizione [...]“

²⁰ V. Laureo privatus archyvo patekimas į Vatikano archyvą yra aptartas jo korespondencijos parengėjų pirmojo tomo įvade (žr. *Acta nuntiaturae Poloniae. Tomus IX. Vincentius Lauro (1527–1578). Volumen I (25 VII 1572–30 IX 1574)*, ediderunt M. Korolko et H. D. Wojtyska, Romae, 1994, p. XXII–XXV).

V. Protasevičiui paimti iš J. Radvilos naują tikėjimo išpažinimą pagal siunčiamą tekstą. Kadangi dėl politinių įvykių J. Radvila iki pat 1575 m. liepos pradžios į Vilnių nebuvo užsukęs, atsiųsto dokumento jis nepasirašė ir V. Protasevičius perdavė jį saugoti Vilniaus katedros kapitulai, kurios archyve jis išbuvo iki pat Antrojo pasaulinio karo, o po jo pateko į Lietuvos mokslų akademijos biblioteką ir čia yra saugomas iki šiol. Kuo remdamiesi teigiame, kad šis dokumentas buvo parengtas pačioje Romos kurijoje? Tai įrodo įvardijimas asmens, kuris surašė šį aktą. Pasirodo, kad minimas *Alexius de Alexiis* buvo Grigaliaus XIII brevių rašovas²¹.

Informacinis procesas parengtas iš Czartoryskių bibliotekos rankraščių 307 tomo mikrofilmo, saugomo Nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje, o tikėjimo išpažinimo projektas – iš Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje esančio originalo.

1

Be vietos ir datos [Roma, po 1574 m. gruodžio 18 d. – 1575 m. sausis]

Romos kurijos parengtas Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Jurgio Radvilos katalikų tikėjimo išpažinimo projektas

Originalas: Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, F 6–241 (senoji signatūra VKF–241). Storo ir nebaigto išlyginti pergamento lakštas. Dydis: 622x 475 mm. Puošnus inicialas apima 9 eilutes. Pergamentas palyginti gerai išsilaikęs. Tekstas daug kur pablukęs, ypač per senuosius sulenkimus, gerai skaitomas. Kitoje pusėje yra įrašų ir signatūrų. Įrašai: Forma *professionis fidei* (aukuotomis raidėmis); Forma *professionis fidei Georgii Radivili episcopi Vilmensis*; NB / 1574 et aliis patet; 1574. Signatūros: No 2; N° 24; numerus [?] 101 [taisyta]; Lietuvos TSR Mokslų akademijos / centr. biblioteka [ovalus štampos]; Lietuvos TSR Mokslų akademijos / centrinė biblioteka / VKF–241 [lipdė].

Skelbta: Pergamentų katalogas, parengė R. Jاسas, Vilnius, 1980, nr. 641 (registras); Jurgis Radvila, *Kelionė į Italiją. 1575 metų dienoraštis, iš lot. k. vertė E. Ulčinaitė*, Vilnius, 2001, p. 10 (sumažinta nuotrauka).

Forma *professionis fidei*

Ego, Georgius coadiutor datus a sanctissimo domino nostro domino Gregorio papa XIII reverendissimo domino Valeriano episcopo Vilmensi et futurus administrator, deinde electus ecclesie Vilmensis, firma fide credo et profiteor omnia et singula, que continentur in symbolo fidei, quo sancta Romana Ecclesia utitur, videlicet credo in unum Deum, Patrem Omnipotentem, factorem celi et terre, visibilium omnium et

²¹ Ten pat, p. 90, 98, 401.

invisibilium, et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum et ex Patre natum ante omnia secula, Deum de Deo, Lumen de Lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de celis et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine et homo factus est, crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est et resurrexit tertia die secundum Scripturas et ascendit in celum, sedet ad dexteram Patris et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis, et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui loquutus est per prophetas, et unam sanctam Catholicam et Apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum et expecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi seculi, amen. Apostolicas et ecclesiasticas traditiones reliquasque eiusdem Ecclesie observationes et constitutiones firmissime admitto et amplector. Item Sacram Scripturam iuxta eum sensum, quem tenuit et tenet sancta mater Ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione Sacrarum Scripturarum, admitto nec eam unquam nisi iuxta unanimem consensum Patrum accipiam et interpretabor. Profiteor quoque septem esse vere et proprie Sacramenta Nove Legis a Iesu Christo, Domino nostro, instituta atque ad salutem humani generis, licet non omnia singulis, necessaria, scilicet Baptismum, Confirmationem, Eucharistiam, Penitentiam, Extremam Unctionem, Ordinem et Matrimonium, illaque gratiam conferre et ex his Baptismum, Confirmationem et Ordinem sine sacrilegio reiterari non posse. Receptos quoque et approbatos Ecclesie Catholice ritus in supradictorum omnium Sacramentorum solenni administratione recipio et admitto. Omnia et singula, que de peccato originali et de iustificatione in sacrosancta Tridentina Synodo definita et declarata fuerunt, amplector et recipio. Profiteor pariter in Missa offerri Deo verum, proprium et propitiatorium sacrificium pro vivis et defunctis atque in sanctissimo Eucharistie Sacramento esse vere, realiter et substantialiter corpus et sanguinem una cum anima et divinitate Domini nostri Iesu Christi fierique conversionem totius substantie panis in corpus et totius substantie vini in sanguinem, quam conversionem Catholica Ecclesia transubstantiationem appellat. Fateor etiam sub altera tantum specie totum atque integrum Christum verumque Sacramentum suum, constanter teneo purgatorium esse animasque ibi detentas fidelium suffragiis iuvari, similiter et Sanctos una cum Christo regnantes venerandos atque invocandos esse eosque orationes Deo pro nobis offerre atque eorum reliquias esse venerandas. Firmiter assero imagines Christi ac Deipare semper Virginis necnon aliorum Sanctorum habendas et retinendas esse atque eis debitum honorem ac venerationem impartendam. Indulgentiarum etiam potestatem a Christo in Ecclesia relictam fuisse illarumque usum christiano populo maxime salutarem esse affirmo. Sanctam Catholicam et Apostolicam Romanam Ecclesiam omnium ecclesiarum matrem et magistram agnosco Romanoque pontifici, beati Petri Apostolorum principis successori ac Iesu

Christi vicario, veram obedientiam spondeo ac iuro. Cetera item omnia a sacris canonibus et oecumenicis conciliis ac precipue a sacrosancta Tridentina Synodo tradita, definita et declarata indubitanter recipio atque profiteor simulque contraria omnia atque hereses quascunque ab Ecclesia damnatas, reiectas et anathematizatas ego pariter damno, reiicio et anathematizo. Hanc veram catholicam fidem, extra quam nemo salvus esse potest, quam in presenti sponte profiteor et veraciter teneo, eandem integram et immaculatam usque ad extremum vite mee spiritum constantissime Deo adiuvante retinere et confiteri atque a meis subditis seu illis, quorum cura ad me in munere meo spectabit, teneri, doceri et predicari, quantum in me erit, curaturum ego, idem Georgius, spondeo, voveo ac iuro. Sic me Deus adiuvet et hec Sancta Dei Evangelia.

Alexius de Alexiis

2

Vilnius, 1575 m. liepos 4 d.

Jurgio Radvilos informacinis procesas

Originalas: *Biblioteka Czartoryskich, rankr. 307, p. 275–307.*

In nomine Domini, amen. Anno a Nativitate Eiusdem millesimo quingentesimo septuagesimo quinto, indictione tertia, die vero Lunae quarta mensis iulii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri Gregorii¹ divina providentia papae tredecimi anno quarto in mea notarii publici et testium infrascriptorum ad id vocatorum specialiter et rogatorum praesentia personaliter constitutus illustris domini Georgii Radzivil, ducis in Olyka et Nieswiz, clerici dioecesis Vlnensis in minoribus ordinibus constituti² et coadiutoris per reverendissimum in Christo patrem et dominum dominum Valerianum³ Dei gratia episcopum Vlnensem assumpti et a sancta Sede Apostolica approbati, nobilis Paulus Boxyc Roxolanus⁴ procurator legitimus tenens et habens suis in manibus certas patentes commissionis litteras sub titulo et sigillo reverendissimi in

¹ Grigalius XIII (tikr. pavardė Ugo Boncompagni; 1502–1585), popiežius nuo 1572 m.

² Turimi galvoje 4 žemesnieji šventimai, kuriuos J. Radvila iš popiežiaus nuncijaus V. Laureo rankų gavo 1575 m. birželio pabaigoje (iki 25 d.) Varšuvoje (žr. *Acta nuntiaturae Polonae. Tomus IX. Vincentius Lauro (1572–1578). Volumen 2 (I IX 1574–30 VI 1575)*, ed. M. Korolko et L. Olech, Romae, 1999, nr. 323, p. 331).

³ Valerijonas Protasevičius (apie 1504?–1579 m.) Vilniaus vyskupas nuo 1556 m.

⁴ Paulius Bokša (Boksza; apie 1552–1627 m.), būsimasis jėzuitas, Vilniaus universiteto vicerektorius (1582–1584) ir rektorius (1600–1602).

Christo patris et domini domini Vincentii⁵, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopi Montis regalis, supramemorati sanctissimi domini nostri papę ad serenissimum principem et dominum dominum Henricum⁶ eadem gratia regem Poloniae omniaque loca maiestati suae regiae quomodolibet subiecta cum potestate legati de latere nuncii, legitime emanatas easdem nomine supranominati illustris domini Georgii Radzivil coadiutoris, principalis sui, ipsi reverendissimo domino Vilnensi episcopo tanquam commissario ad infrascripta deputato facto realiter et in scriptis (tenoris infrascripti) exhibuit atque praesentavit easque commissionis litteras per memoratum reverendissimum dominum commissarium cum ea, qua decet, reverentia recipi et ad exequutionem earundem procedi debita cum instantia petiit et postulavit. Quas quidem commissionis litteras taliter (ut praemissum est) exhibitas et praesentatas memoratus reverendissimus dominus Valerianus episcopus et commissarius de supradicti nobilis Pauli Boxyc Roxolani procuratoris manibus reverenter, ut decuit, ad se recipiens eas mihi, Balthasaro Crassowski⁷ Stephani, clerico dioecesis Luceoriensis, sacra auctoritate apostolica publico et actorum coram se notario, tradidit mandans et committens, ut tam commissionem huiusmodi quam omnia et singula, quę eiusdem commissionis vigore scribenda occurrerint, in actis publicis fideliter scriberem aut per alium mihi fidelem scribi facerem, et cum expeditus [?] fuerit, [f. 276] in publica redigerem seu redigi facerem [?] documenta. Quia vero ipse reverendissimus dominus commissarius tum propter impedimenta, quibus extat impeditus, tum etiam debilem suam valetudinem, qua detentus est, supradictę commissionis in personam suam sic (ut praemissum est) concessę et emanatae contenta commode per se exequi non valet nec eis interesse potest, iccirco ne ob huiusmodi impedimenta ipsarum commissionis litterarum exequutio retardetur, de iuris peritia, circumspectione et legalitate reverendi domini Laurentii Volski⁸ custodis Luceoriensis canonicique Vilnensis et causarum auditoris sui generalis plenarie confisus eiusmodi [?] exequutionem predictę commissionis, nempe examen testium pro parte supranominati illustris domini Georgii Radzivil coadiutoris inducendorum et super certis articulis a memorato reverendissimo domino nuncio apostolico delegante in suis specialibus litteris ad ipsum [?] reverendissimum dominum commissarium directis inclusis et inferius ingrossatis examinandorum committendum seu vices suas ad praemissa subdelegandum duxit, prout et commisit subdelegavitque praesentibus tunc venerando et nobilibus domino Matthaeo Volski⁹ in Vigry Vilnensis dioecesis plebano, Stanislao Rakowski, Ioanne Konopacki, Simone Malechinski, Mattha-

⁵ Vincentas Lauro (1523–1592), popiežiaus Grigaliaus XIII nuncijus Respublikoje (1573–1578).

⁶ Henrikas Valua (Valois; 1551–1589), Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis 1573–1574 m., Prancūzijos karalius nuo 1574 m.

⁷ Baltazaras Krasowskis (Krasowski), viešasis notaras ir Vilniaus vyskupo V. Protasevičiaus teismo aktų raštininkas, 1580 m. tapo Vilniaus katedros kapitulos raštininku.

⁸ Laurynas Wolskis (Wolski; mirė 1584 m.), Vilniaus katedros kanauninkas nuo 1560 m.

⁹ Matas Wolskis (Wolski; mirė po 1584 m.), L. Wolskio brolis, 1584 m. iš kapitulos gavęs leidimą savo žinion perimti tris ketvirtadalius velionio brolio vadinamųjų malonės metų pajamų.

eo Virbiczki et Stanislao Ratynski¹⁰ testibus ad praemissa vocatis et rogatis. Tenor commissionis, de qua in actu praescripto facta est mentio, de verbo ad verbum sequitur et est talis¹¹.

Vincentius Dei et Apostolicę Sedis gratia episcopus Montis regalis, ad serenissimum principem Henricum Poloniae regem omniaqua loca dicto regi quomodolibet subiecta sanctissimi domini nostri papae cum potestate legati de latere nuncius reve-
rendo in Christo patri Valeriano episcopo Vlnensi salutem in Domino sempiternam. Iniunctum nobis (meritis licet imparibus) ex Apostolicae Sedis benignitate legationis munus exequi credimus, si in id totis viribus incumbimus, quo eiusdem Sedis mandata ac sanctorum patrum oecumenico Tridentino Concilio decreta diligenter observentur. Sane Concilii [f. 277] decretis huiusmodi cautum est, ut ii, qui cathedralibus ecclesiis praeficiendi sunt, publicam orthodoxę fidei professionem emittant atque in sanctę Romanę Ecclesię obedientia se perpetuo permansuros esse iurent ac demum tales esse debeant, quos pontifex summus (plena totius negotii noticia gravissimis bonorum et doctorum hominum testimoniis habita) maxime dignos et idoneos iudicet. Quamobrem mense iulio proxime elapso [i. e. anni 1574] dilectus nobis in Christo Georgius Radzivil de Olyka et Nieswiz dux illustris, quem (ut paternitas tua nobis significaverat¹²) tibi in regimine et administratione ecclesiae Vlnensis (cui etiam tum praesente dignoscebaris) in coadiutorem perpetuum et irrevocabilem cum futura successione per eandem Sedem deputari summopere cupiebas, a nobis petiit, ut suae fidei professionem reciperemus, testes etiam super suis legitimis natalibus, vita, moribus, aetate, doctrina et caeteris, quae a sacris canonibus recensentur, examinarem¹³. Cum vero ob rerum perturbationem, quę ex repentino regis discessu illis diebus in hoc Regno contingerat¹⁴, magnum impenderet periculum, ne huiusmodi negotium toti isti provincię ac in primis catholicę religioni salutare (si exacte pertractum fuisset) in longum protraheretur atque eo nomine impediri omnino posset, id omne, quod per temporis angustias nobis licuit, tunc praestari curavimus¹⁵. Quoniam igitur ipse Georgius dux natus et educatus est in Magno Ducatu Lithuanię (qui Cracovia, ubi tum degebamus, duodecem et eo amplius dierum itinere distat), quales optabamus, testes in promptu exhibere nobis nequivit, quo factum est, ut quamvis quinque viri graves, qui tum haberi potuerunt, examinati sint, tamen informatio paulo plenior desideretur, quapropter etsi dictę coadiutorię negotium summa serenissimi domini nostri Gregorii divina providentia

¹⁰ Apie šiuos asmenis žinių rasti nepavyko.

¹¹ Šis V. Laureo raštas iki šiol niekur neskelbtas.

¹² Šis V. Protasevičiaus laiškas V. Laureo nežinomas.

¹³ Šis J. Radvilos raštas V. Laureo nežinomas.

¹⁴ Henrikas Valua pabėgo iš Krokuvos į Prancūziją 1574 m. naktį iš birželio 18-os į 19-ąją.

¹⁵ Čia turimas galvoje V. Laureo 1574 m. liepą parengtas pirmasis informacinis procesas apie J. Radvilą kartu su jo tikėjimo išpažinimo aktu. Šie dokumentai dabar nežinomi (plačiau žr. išžangą).

papae XIII gratia et benignitate iam absolutum est¹⁶, tamen ne quid tantę rei in posterum deesse videatur, a sanctitate sua nobis iniunctum est, ut [f. 278] p̄dicta omnia paulo clariora et pleniora redderemus¹⁷. Nos igitur sic iniunctis inherentes, et cum ipse Georgius dux isthic agat a nobis longissimo intervallo remotus nec eum his temporibus ad nos commode transferri posse et testes adducere satis intelligamus, eius opportunitatibus consulere volentes eidem paternitati tuę per praesentes committimus, quatenus praemissa omnia ac singula eorumque circumstantias gravi idoneoque bonorum ac doctorum virorum testimonio accurate et diligenter inquiras, testes propterea, quos eos [s] nosse aut scire iudicaveris, iuris remediis ad veritatis testimonium perhibendum compellas ac ipsorum dicta, informationes ac probationes, quęcunque de promovendi qualitatibus et ecclesiae statu haberi poterunt, in publica documenta cures referenda, quo ad sanctissimum dominum nostrum primo quoque tempore ea transmittere valeamus. In quorum fidem et testimonium praesentes litteras fieri et nostri sigilli iussimus impressione communiri. Datum Varschovię Posnaniensis dioecesis anno Incarnationis Dominicae millesimo quingentesimo septuagesimo quinto, decimo tercio kalendas maii [19 IV], pontificatus eiusdem sanctissimi domini nostri Gregorii papae XIII anno tercio. Vincentius episcopus Montis regalis, nuncius apostolicus. Horatius Andreutius¹⁸ secretarius etc.

Deinde vero articulorum, de quibus etiam in eodem actu suprascripto habetur mencio, tenor similiter de verbo ad verbum sequitur talis.

Summarium eorum, super quibus inquisitio fieri et testes recipi debent

Primum. An ex legitimo matrimonio natus sit, a quibus parentibus procreatus fuerit et ubi et an solennisatum fuerit matrimonium huiusmodi in facie ecclesiae aut alias contractum fuerit secundum ritum sanctę Romanę Ecclesię. An ab eisdem suismet parentibus educatus fuerit vel ab aliis et a quibus quibusve moribus sit p̄ditus et virtutibus commendandus existat. Quotum annum agit, ut ex eo deprehendi possit, num post aliquod temporis intervallum [f. 279] Ecclesię pariter et personę provisum esse conspiciatur. Scientia vero p̄ter haec an huiusmodi polleat, qua muneris sibi iniungendi necessitati aliquando satisfacere possit, ideoque explorandum erit, an in universitate studiorum litteris operam dederit, vel doctor vel

¹⁶ Grigalius XIII bulę dël J. Radvilos skyrimo Vilniaus koadjutorium su ip̄dinystės teise išdavė 1574 m. gruodžio 18 d. (žr. *Россия и Италия. Сборник исторических материалов и исследований, касающихся сношений России с Италией*, подг. Е. Шмурло, т. 2, д. 2, Санкт-Петербург, 1913, p. 554–557).

¹⁷ Jokio tiesioginio rašto dël antrojo J. Radvilos informacinio proceso parengimo Grigalius XIII V. Laureo nesiuntė; ėia turimas galvoje netiesiogiai per Vatikano valstybės sekretorių Komo kardinolą T. Gallio gautas nurodymas (plačiau žr. išangą).

¹⁸ Horacijus Andreucci, V. Laureo sekretorius laiškams rašyti.

licentiatus in sacra theologia vel iure canonico sit promotus aut ingenio ita valeat, ut certa spe aliquando praestare posse demonstret, ut publico alicuius academię testimonio idoneus ad alios docendum attendatur, vel ab iis, qui eum melius cognoscant, aliquid super his attestetur. An sic nominatus et in coadiutorem postulatus ante confirmationem Sedis Apostolicę administrationi episcopatus se irreverenter immiscuerit aut a se ipso honorem assumpserit. Si tempore postulationis de se factę fuerit suspensus, interdictus aut quovismodo ecclesiasticis censuris affectus sicque excommunicatus in contemptum clarum [?] insordesceret in censuris. Si alias electus aut postulatus fuisset et vitio personę fuerit reprobatus, si corpore ita viciatus sit, ut ad sacros ordines promoveri non possit aut saltem sine dispensatione. Si gravia et enormia delicta commiserit, quę ad munus sacerdotii illum ascendere prohibeant aut alias ab administratione sacramentorum repellant, aliave ex causa ea exercere non possit aut debeat. Et in summa aut talis sit, quem hisce verbis describit Apostolus „oportet esse irreprehensibilem, sobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum, non neophytum“¹⁹. Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his, qui foris sunt²⁰. De statu etiam ecclesię certa notitia danda est. Et primum, quot et quę sint dignitates in cathedrali ecclesia illa Vilnensi, quibus nominibus appellentur, quot canonici et personatus in ea existant, quibus redditibus vivant, quot itidem parochiales [f. 280] ecclesię subsint episcopo, quomodo singuli munus suum impleant et earum cultui satisfaciant. Quae et quanta sit populi et plebis multitudo, eorum fides, mores, disciplinae cultus et religio. Itidem, quę episcopi valetudo, aetas, potentia et iurisdictio, bonorum ecclesię redditus, aedificiorum status sacrarii valor et quibus ex causis coadiutorem postulare cogatur.

Post cuius quidem commissionis preinsertę exhibitionem et praesentationem memorato reverendissimo domino commissario modo praemisso factam supradictus nobilis Paulus Boxyc Roxolanus praenominati illustris domini Georgii Radzivil coadiutoris procurator legitimus coram suprascripto reverendo domino Laurentio Volski iudice subdelegato pro tribunali sedente personaliter comparens sibi seu ipsi illustri

¹⁹ Plg. 1 Tim, 3, 1–6 (*versio Clementina*): „Fidelis sermo: si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed suae domui bene praepositum: filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suae praeesse nescit, quomodo ecclesię Dei diligentiam habebit? Non neophytum: ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli.“

²⁰ Visas klausimynas dėl kandidato tinkamumo eiti vyskupo pareigas sudarytas laikantis Trento susirinkimo patvirtintų bendrųjų nuostatų šiuo reikalu (žr. *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński i polski. Tom IV (1511-1870). Lateran V. Trydent. Watykan I*, opr. A. Baron i H. Pietras, Kraków, 2004, p. 856, 858).

domino principali suo aliquem exequutorem idoneum ad citandos reverendos dominos Stanislaum Goreczki canonicum, Stanislaum Varschawicki rectorem, Petrum Skarga concionatorem, patres Collegii Societatis Ihesu Vilmensis, necnon generosos et egregium dominos Augustinum Rotundum Mileski iuris utriusque doctorem, sacre regie maiestatis secretarium, advocatum, Albertum Przetocki magnum procuratorem castrum Vilmensis et prefectum rei monetariae in Magno Ducatu Lithuaniae, Simonem Militium philosophiae et medicinae doctorem, supramemorati reverendissimi domini Vilmensis episcopi et commissarii phisicum ac Ioannem Podoski bonorum episcopatus Vilmensis Ihumieno capitaneum seu procuratorem et advocatum subditorum episcopatum in civitate Vilmensi ibidem praesentes et iudicialiter comparentes ut et tanquam testes ad perhibendum testimonium veritatis de et super contentis commissionis seu alias articulorum suprascriptorum per prenomatum reverendum dominum iudicem subdelegatum dari et deputari debita cum instantia petiit postulavitque. Praefatus vero reverendus dominus iudex subdelegatus praedicto nobili Paulo Boxycz procuratore instante et petente ad actum huiusmodi citationis praepetite [f. 281] nobilem Andre- am Strzalkowski²¹ sacra auctoritate apostolica publicum et venerabilis capituli cathedralis ecclesie Vilmensis notarium ibi tunc praesentem in exequutorem deputavit, qui quidem exequutor taliter deputatus retulit in iudicio coram praefato domino subdelegato iudice et me notario publico supra et infrascripto statim et in continenti se citasse supranominatos dominos testes ibidem, ut praemissum est, praesentes et personaliter apprehensos, prout et quemadmodum habuit ab ipso domino subdelegato iudice in mandatis. Cuius exequutoris relatione taliter (ut praemittitur) facta supradictus nobilis Paulus Boxycz procurator supranominatos dominos testes ibi praesentes et astantes ad perhibendum testimonium veritatis de et super contentis commissionis seu articulorum suprascriptorum cogi et compelli iuramentaque solita de dicenda veritate ab eis recipi et ad examen eos admitti et examinari mandari cum debita instantia postulavit. Qui quidem dominus iudex subdelegatus suprascriptus recepto a supranominatis dominis testibus, videlicet Stanislao Gorecki canonico, Augustino Mileski, Alberto Przetocki, Simone Militio et Ioanne Podoski, et eorum quolibet corporali iuramento per eos et eorum quemlibet de dicenda veritate in forma prestito illos ac suprascriptos dominos Stanislaum Varschawicki et Petrum Skarga ad examen admisit et per se in mea notarii publici supra et infrascripti [praesentia?] seorsim et singillatim ad contenta commissionis seu articulorum superius insertorum examinandos duxit et examinavit, prout in eorum examine et depositione inferius continetur et habetur praesentibus quibus iam supra. Quorum testium sic, prout premissum est, citatorum, iuratorum et examinerum examen et depositio erat et est talis, prout sequitur.

²¹ Andrius Strzałkowski (Strzalkowski), Vilniaus katedros kapitulos raštininkas bent nuo 1556 m.

Depositio primi testis. Ad generalia interrogatoria. [f. 282] Reverendus dominus Stanislaus Gorecki²² canonicus cathedralis ecclesie Vlnensis. Reductum est ei ante omnia in memoriam iuramentum per eum tactis Scripturis Sacrosanctis Sancti Dei Evangelii de dicenda veritate prestitum. Missam celebravit die hesterno in ecclesia cathedrali Vlnensi. Non est informatus, qualiter deponere debeat, nihilque sibi datum neque dari promissum pro ferendo in huiusmodi causa testimonio. Non est colloquutus cum suis contestibus de unanimitate testimonio ferendo. Et in aliis generalibus interrogatoriis est debite examinatus.

Super articulis supracriptis

Idem qui proxime supra testis super primo articulo per supranominatum reverendum dominum subdelegatum iudicem interrogatus et examinatus medio iuramento de dicenda veritate praestito deposuit et dixit illustrem dominum Georgium Radzivil coadiutorem reverendissimi domini Vlnensis episcopi et commissarii suprascripti fuisse ex legitimo matrimonio procreatum, nempe illustrium ac magnificorum dominorum Nicolai Radzivil²³ et Helisabetis Szydłowiczka²⁴ amborum ex clarissimis parentibus progenitorum matrimoniumque per eosdem praedicti domini coadiutoris parentes fuisse contractum secundum ritum sancte matris Ecclesie Catholice Romane in civitate Sandomiriensi Regni Polonie supra fluvium Istulam sita²⁵, et hoc in manibus (ut testis audivit) reverendi domini Andree Czarnkowski²⁶ scholastici Cracoviensis, sacre regie maiestatis secretarii. In quorum dominorum parentum praefati domini coadiutoris nuptiis erat praesentia sua serenissimus princeps dominus Sigismundus Augustus rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae etc. et magna pars senatus Regni eiusdem Pol[on]ie et huius Ducatus Magni Lithuaniae. De quibus omnibus per universum Polonie et hic Lithuaniae publicissima habetur fama.

Super secundo articulo idem qui proxime supra testis examinatus deposuit et dixit supranominatum illustrem dominum coadiutorem fuisse educatum a dominis parentibus suis suprascriptis, dum vixerunt, post mortem vero eorum existentem sub certis tutoribus illustris dominus Nicolaus Christophorus²⁷ frater germanus in Germaniam causa studiorum ablegaverat²⁸, et quum ante biennium idem dominus coadiutor ex Germania rediit hic [in?] patriam suam, nulla spe coadiutorie vel alicuius alterius

²² Stanislovas Goreckis (Gorecki; mirė 1585 m.), Vilniaus katedros kanauninkas nuo 1569 m.

²³ Mikalojus Radvila Juodasis (1515–1565), Vilniaus vaivada ir LDK kancleris.

²⁴ Elżbieta Szydłowiecka-Radvilienė (1533–1562).

²⁵ M. Radvilos Juodojo ir E. Szydłowieckos vestuvės Sandomeže įvyko 1548 m. vasario 12 d.

²⁶ Andrius Czarnkowski (Czarnowski; 1507–1562), Žygimanto I sekretorius nuo 1541 m., Krokuvos katedros scholastikas nuo 1543 m., Poznanės vyskupas nuo 1553 m.

²⁷ Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (1549–1616).

²⁸ 1570–1572 m. J. Radvila mokėsi Leipcigo universitete.

dignitatis hereticis oppinionibus sponte valedixit et renunciavit ad Ecclesiamque sanctam Catholicam Romanam cum omni reverentia et humilitate accessit²⁹.

Super tercio articulo testis idem requisitus deposuit illustrem dominum coadiutorem agere annum vigesimum primum³⁰ citra vel ultra.

Super quarto articulo deposuit idem testis p̄nominatum illustrem dominum coadiutorem ea scientia polere litterarum, quod huic aetati suae optime et pulchre respondere potest.

Super quinto articulo testis requisitus, quod illustris dominus coadiutor ante confirmationem sui a sancta Sede Apostolica et ad praesens in nullam partem bonorum episcopatus gratia administrationis eius se immiscuit nec a se ipso hunc honorem assumpsit, quod certum esse asseruit.

Super sexto articulo testis idem deposuit illustrem dominum coadiutorem tempore postulationis de se factę³¹ et ante nullis penitus fuisse censuris ecclesiasticis irretitum, prout et nunc ab eis est liber. [f. 284]

Super septimo articulo testis idem deposuit et dixit illustrem dominum coadiutorem nullo personę vicio esse reprobatum.

Super octavo articulo testis p̄scriptus deposuit sępenominatum illustrem dominum coadiutorem fuisse non vicioso corpore omniaque membra, quę in conspectum veniunt, dixit esse firma et valida.

Super articulo nono testis examinatus deposuit eundem illustrem dominum coadiutorem nulla enormia delicta commisisse, quae a sacerdotis munere illum prohibere et ab administratione sacramentorum repellere debeant.

Super ultimo articulo praefatus testis deposuit et dixit illustrem dominum coadiutorem fuisse iam talem aliqua ex parte, qualem Apostolus describit. Speratur tamen, cum litteris et pietati operam dederit³², propius ad eam normam accessurum.

Quo autem ad statum ecclesiae testis sup̄scriptus eodem quo supra iuramento medio examinatus deposuit dignitates seu p̄laturas esse in ecclesia cathedrali sup̄dicta Vilnensi sex, nempe p̄posituram, decanatum, archidiaconatum, custodiam, cantoriam et scholastiam, p̄bendas vero seu canonicatus duodecem, quorum maior pars abest ab ipsa ecclesia, vivuntque p̄lati ipsi et canonici ex redditibus villarum et p̄diorum seu p̄stimoniorum suorum satis sufficienter et honeste. Parochiales ec-

²⁹ J. Radvila grįžo į katalikų tikėjimą 1573 m. birželio 2 d. (žr. P. Rabikauskas, „Medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai [V]. Vilniaus akademijos rektorai (1569)–1579–1773“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 5, red. A. Liuima, Roma, 1985, p. 247, nuor. 89).

³⁰ J. Radvila gimė 1556 m. gegužės 31 d., todėl informacinio proceso surašymo metu (1575 m. liepos 4 d.) jam ėjo 20 metai.

³¹ V. Protasevičius paprašė Vilniaus katedros kapitulos skirti J. Radvilą savo koadjutoriumi 1574 m. gegužę.

³² Buvo numatyta, kad J. Radvila savo išsilavinimą ir teologines žinias gilins Romoje, kur išvyko dar tą pačią 1575 m. rudenį.

clesias supradicto episcopatu Vilnensi dixit subesse ultra ducentas, quarum maior pars ab hereticis Ecclesię Dei inimicis est occupata, spoliata et devastata.

Deposuit praeterea testis suprascriptus populi multitudinem esse magnam et copiosam in hac civitate et dioecesi Vilnensi [f. 285] diversę religionis et diversarum sectarum, nempe catholicorum, schismaticorum, Lutherianorum, Zvinglianorum, anabaptistarum, Iudeorum et Scitarum seu Tartarorum, qui sua delubra habent. Reverendissimi domini Vilnensis episcopi valetudinem dixit esse satis affectam doloribusque podagricis assiduis valde afflictam. Coadiutorem vero tum propter huiusmodi debilem valetudinem, tum etiam ut in hac temporum perversitate et licentia is sit, qui et sub ea senili sua etate Ecclesiam Dei deffendat et talis tandem succedat, de cuius virtutibus et familię potentia multa sibi omnes persuadeant et facile etiam adversariis Ecclesiae resistere et sese pro ipsa Ecclesia Dei et eius bonis oppugnare valeat. Iurisdictionem autem ac bonorum ecclesię et reddituum possessionem per hereticos et ceteros malos homines maxime attritam esse asseruit. Et tantum deposuit.

Depositio secundi testis. Ad generalia interrogatoria.

Reverendus pater dominus Stanislaus Varschawicki³³ rector Collegii Societatis Ihesu Vilnensis. Missam celebravit die hodierno, non est informatus, qualiter deponere debeat, nec colloquutus cum aliis contestibus suis de unanimi testimonio ferendo. Et in aliis generalibus interrogatoriis est debite expeditus.

Super articulis suprascriptis dominus testis praescriptus interrogatus et examinatus depositionem suam sub conscientia sua sacerdotali supramemorato reverendissimo domino commissario seu alias dominationis suę reverendissimae iudici subdelegato superius nominato facto et in scriptis obtulit et exhibuit tradiditque, cuius tenor sequitur talis de verbo ad verbum.³⁴

Ad primum. Dixit notissimum esse omnibus, quibus parentibus [f. 286] natus sit, patre videlicet illustri domino Nicolao Radziwil in Olyka et Nieszewiz duce, palatino Vilnensi apud regem Sigismundum Augustum gratiosissimo, matre vero domina Helisabeta a Shydlowiecz nobilissima familia in Polonia, utrumque vero parentem, cum matrimonio iungeretur, fuisse adhuc catholicum, immo matrem animo fuisse ad mortem catholicam, quamvis mariti causa aliqua disimulare cogeretur. Solemnisationi nuptiarum se non interfuisse, verisimile autem esse, cum uterque parens fuerit tum catholicus, more Ecclesię Romanę solemnisationem esse.

Ad secundum dixit a puero educatum esse a parentibus, postea vero in Germaniam missum cum propter linguam addiscendam, tum propter studia litterarum, indole

³³ Stanislovas Varševickis (Warszewicki; apie 1530–1591 m.), Vilniaus kolegijos rektorius (1570–1578).

³⁴ Kitų liudytojų parodymuose nuolat pasikartojančių faktų apie J. Radvilos tėvus, išsilavinimą ir kt. nebeaiškiname.

esse optima et ad virtutem nata, cum nullo negotio, immo magno ardore animi doctrinis hereticorum, quę fons et sentina sunt omnium viciorum, statim, ut catholicam doctrinam audivit, renunciavit. Moribus etiam, quantum ab eo tempore, quo illum cognovit, animadvertere potuit, esse probatissimum et eiusmodi, qui facile quemvis in amorem sui possint pertrahere.

Ad tertium. Dixit sibi certo non constare de anno aetatis suae, videtur tamen agere vigesimum primum aut iam completurum esse. Porro morum gravitate et maturitate id, quod per etatem deest, egregie supplere.

Ad quartum. Dixit eum in litteris pro aetate optima fundamenta iecisse, in grammaticis, dialecticis et rhetoricis bene profecisse. Philosophiae etiam principia degustasse et controversiarum in fide non esse ignarum. In stilo fore promptum et expeditum ac valde felicem, maxime ubi [f. 287] sese ad imitationem Ciceronis³⁵ diligentius composuerit. Ingenio et memoria valere. Ad nullum gradum in theologia vel iure canonico, quod sciat, promotum esse, sed cum in Urbe dare velit operam litteris, satis esse temporis, ut ad eam eruditionem perveniat, qua quemvis doctrinae gradum consequi possit.

Ad quintum. Dixit tantum abesse, ut, posteaquam est nominatus et in coadiutorem postulatus, ante confirmationem Sedis Apostolicae se in administrationem episcopatus ingesserit, ut etiam nullam possessionem bonorum a reverendissimo domino Vilnensi ratione coadiutorię petierit, nisi ei ultro ipse Reverendissimus atque id valde exiguum assignaret.

Ad sextum. Dixit de nulla excommunicatione aut suspensione aut censuris, quibus innodatus fuerit, se scire non tantum tempore postulationis, sed etiam toto vitę illius tempore nisi forte propter errorem haeresis, in quo per ignorantiam, quia inter hereticos educabatur, aliquandiu fuit, quem multo ante, antequam nominaretur et postularetur, abiuravit.

Ad septimum. Dixit nunquam alias electum ne ullo vicio personae fuisse reprobatum.

Ad octavum. Dixit nulla corporis deformitate aut defectu viciatum esse, quominus ad sacros ordines promoveri possit, quantum ex eis, quae apparent, cognosci potest.

Ad nonum. Dixit non solum a crimine graviorum delictorum, verum etiam ab omni suspitione esse alienum nec [f. 288] aliquid eius ad sacerdotium [?] assensum vel sacramentorum suo tempore administrationem impedire.

Ad decimum. Dixit talem esse iam aliqua ex parte, qualem describit Apostolus, sperare autem deinceps, cum in Urbe litteris ac pietati operam dederit, propius ad eam normam accessurum.

³⁵ Markas Tulijus Ciceronas (Marcus Tullius Cicero; 106–43 m. prieš Kristų), senovės Romos oratorius, rašytojas ir politikas. Cicerono raštų stiliaus sekimas ir imitavimas buvo pagrindinis jėzuitų metodus mokant lotynų kalbos.

Ad undecimum. Dixit esse quidem ecclesiam cathedralem, non tamen plenum numerum canonicorum et prelatorum continere, cum tantum duodecem canonicos et sex prelatos habeat, inter quos esse prepositum, episcopum Kiioviensem hereticum³⁶, qui apud ecclesiam nunquam residet, et quia est nobilissima et potenti familia ortus, bona prepositurę non esse adempta illi, quod impune liceat cuilibet esse heretico, nec rex brachium suum contra illos extendere voluerit, censuras autem et excommunicationes non curent. Reditus prelatorum et canonicorum satis esse bonos, quibus honeste sustentari possint, nisi iniquitate temporum et ab hereticis multum fuisset illis detractum. Parochiales in dioecesi, quantum sciat, esse ultra ducentas, ceterum circiter octoginta ab hereticis esse vel occupatas vel prophanatas, cum nullum ius a rege episcopis querentibus contra illos diceretur.

Ad duodecimum. Dixit amplam esse valde dioecesim, sed magnam in multis locis divinarum rerum ignorantiam, cum pauci admodum rustici sciant Orationem Dominicam nec discere velint aut possint idque propter malam ab inicio institutionem, cum Lithuania converteretur³⁷, non enim habebant sacerdotes, qui lingua eorum uterentur, sed ex Polonia mittebantur. Quo factum esse [f. 289], ut ritus tantum aliquos et ceremonies didicerint, doctrinę vero propemodum nihil. Posteriores autem maiores suos immittantur nec id discere volunt, quod illi, quorum tempora foeliciora putant, ignorant. Episcopum autem esse provecę aetatis et valde affecta valetudine et maxima ex parte in lectulo decumbere eaque de causa coadiutorem postulasse. Quamvis enim animo et memoria egregie vigeat et Ecclesiam ac Rempublicam opera et consilio suo plurimum iuvet, tamen propter podagrae et chiragrę morbum publicis in ecclesia muneribus fungi iam pridem non potest. Reditum vero episcopatus computatis omnibus, quod sciat, ad decem millia florenorum pertingere et vix unquam ad maiorem summam extendi posse.

Depositio tertię testis. Ad generalia interrogatoria.

Reverendus pater dominus Petrus Skarga³⁸, concionator Collegii Societatis Ihesu Vilmensis. Missam celebravit die hodierno. Non est informatus, qualiter deponere debeat, non colloquutus cum aliis contestibus suis de unanimi testimonio ferendo. Et in aliis generalibus interrogatoriis est debite expeditus.

Super articulis suprascriptis. Dominus testis prescriptus interrogatus et examinatus depositionem suam sub conscientia sua sacerdotali supramemorato reverendissimo domino commissario seu alias dominationis suę reverendissimę iudici subdelegato facto et in scriptis obtulit atque tradidit, cuius tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis.

³⁶ Kalbama apie Mikalojų Pacą (apie 1527–1585 m.), Kijevo vyskupą nominatą (1557–1583), Smolensko pilininką nuo 1583 m. J. Radvila 1582 m. pašalino jį iš Vilniaus katedros kapitulos.

³⁷ Turimas galvoje Lietuvos krikštas 1387 m.

³⁸ Petras Skarga (1536–1612), pirmasis Vilniaus akademijos rektorius (1579–1582).

In nomine Domini. Ad hæc, quę in causa illustris domini Georgii Radzivil ducis in Olyka et Nieswiz interrogantur, requisitus ita respondeo.

1. Natus est ex insigni et illustri familia Radzivilorum [f. 290] patre Nicolao Radzivil duce in Olyka et Nieswiz, matre comitissa de Shydlowiecz ex legitimo matrimonio iuxta sanctę Romanę Ecclesię ritum solennem et receptum inito.

2. Uti accepi, educatus est puer ab ipsis parentibus matre cito defuncta, adolescens missus est in Germaniam gratia studiorum. Mores habet maturos et generosos, modestia in primis et erga divina singulari affectu commendatus. Elucet in illo zelus pro Ecclesia Dei, devotio, pudicitia, sobrietas, parendi denique rectis monitis et consiliis facilitas.

3. Agit annum, ut puto, iam vigesimum, non dubito maturescentibus cum aetate moribus, adhibita diligenti in rebus ecclesiasticis exercitatione et optimorum doctorumque consuetudine, utilissimum Dei Ecclesię in hac provintia futurum.

4. Scientia humaniorum excellit, valet in scribendo et Latine linguę profectum, totam suam etatem hactenus in studiis exegit, maximo erga litteras et bonas artes ediscendas tenetur desiderio nec ingenii illi acumen et celeritas deest. Publicum academię testimonium nec gradum habet ullum, sed bona spe prelucet ad docendum etiam utilem se fore.

5. Non se in administrationem episcopatus ante Sedis Apostolicę confirmationem ingressit.

6. Nec fuit tempore postulationis excommunicationis nec ullis censuris impeditus.

7. Nec est vicio suo ullo in postulatione in coadiutorem reprobatus.

8. Corpore est integer. [f. 291]

9. Nulla gravia delicta commisit, quę illum a sacramentorum usu vel a sacerdotalium munerum exercitio prohibeant.

10. Virtutes, quas beatus Apostolus in episcopo desiderat, si nondum est plene consequutus, semina tamen omnium insignia, ut aliqua earum incrementa iam habere videtur, excepto quod fere neophitus existat.

De statu ecclesię Vilnensis. Sex in cathedrali prelati, duodecem canonici sunt instituti, altaria complura, vivunt ex redditibus villarum et precliorum, quos, ut audio, uberes habent, pauci resident, ex preclatis duo tantum, dominus custos, qui iam est nominatus Samogitię³⁹, et dominus cantor⁴⁰, quatuor autem canonici. Ceteri vel nomine sunt vel in aulis vel in Polonia. Prepositura ab apostata nominato episcopo Kiioviensi retinetur. In tota dioecesi, quę est satis ampla et in Europa versus aquilo-

³⁹ Turimas galvoje Merkelis Giedraitis (apie 1536–1609 m.), Vilniaus katedros kustodas nuo 1572 m., Medininkų vyskupas nuo 1576 m. M. Giedraitis nominacinį raštą iš Henriko Valua gavo 1575 m. balandį ar gegužę Paryžiuje.

⁴⁰ Turimas galvoje Simonas iš Brzezinų, Brzezińskis (Brzeziński; mirė apie 1594 m.), Vilniaus katedros kantorius nuo 1570 m.

nem ultima catholica, parrochię erant circiter, ut audio, trecentę et omnes munificentissime dotatę et quedam ex illis satis opulentę. Sed iam magna pars earum est ab hereticis violata et direpta. Multas etiam avaricia et negligentia non residentium perdidit. Pauce sunt, ut audio, in quibus ipsimet parrochi populum pascerent. Alii etiam nec vicarios nec ullos sacerdotes in parrochiis habent. Populus catholicus partim ad hereticos defecit, partim necessitate schismaticorum sacramentis, praesertim Baptismo, utitur. Multi et pueri et aliqui iam adulti sine baptismo vivunt, pastoribus, praesertim qui linguam norint Lithuanicam, omnino aliqui destituti. Cleri disciplina propter brachium seculare [f. 292], quod iam per multos annos ecclesię defuit, et homines, quos heresis induxit in insolentiam, fere est dissoluta, scandalis, in parrochiis praesertim, plena sunt omnia. Sed iam gravius videtur nocere ipsa sacerdotum inopia, qua valde haec provincia laborat. Populi multitudo in hac dioecesi est maxima, cuius magna pars in multas sectas disecta est. Alii sunt schismatici, alii Lutheriani, Zvingliani, anabaptistę preter Iudeos et Machometanos Tartaros, qui hic etiam sua delubra habent. Catholicus populus, cui se in dies aliqui ex schismaticis et hereticis adiungunt, est ad divina et cultum religionis singulariter affectus, ubi duces pietatis non deessent, facile ad omnes virtutes induceretur. Episcopi valetudo et satis affecta et talis, ut se vix lecto a multis annis podagricus levet, accessit et aetas iam omnino senilis, fere enim iam annum septuagesimum attingit. Autoritas eius est maxima in Lithuania, primum in senatu et publicis functionibus obtinet locum.

Qui sint ecclesię reditus et valor sacrarii, non satis habeo cognitum. Aedificia Reverendissimi et canonicorum sunt satis commoda. Quod vero coadiutorem Reverendissimus postulet, hanc puto precipuam causam, ut in hac temporum perversitate et licentia rebusque Regni et provincię huius ita nutantibus is sit, qui et sub se iam sene ecclesiam deffendat et talis tandem succedat, de cuius virtutibus et familię suae potentia multa sibi omnes persuaserunt, ne se defuncto ecclesia in manus alicuius heretici, uti Kioviensi accidit, incidat, [f. 293] sed talem potius habeat, qui hereticis etiam splendore et viribus generis sui terrori esse possit. Subscriptio in preinserta depositione talis habetur: Petrus Skarga Societatis Ihesu.

Depositio quarti testi. Ad generalia interrogatoria.

Generosus dominus Augustinus Rotundus Mileski⁴¹ iuris utriusque doctor, sacre regię maiestatis secretarius, in Stokliski tenentarius et advocatus Vilnensis. Reductum est ei ante omnia in memoriam iuramentum de dicenda veritate tacto per eum signo passionis Domini nostri Ihesu Christi in forma prestitum. Non excommunicatur, confessus et communicavit anno praesenti pro festo Sanctissimi Corporis Eiusdem Domini nostri Ihesu Christi proxime transacto [i. e. circa 2 VI 1575] in ecclesia parochiali Divi Ioannis Vilne. Non est informatus, qualiter deponere debeat, nihilque sibi

⁴¹ Augustinas Rotundas Mieleškis (mirė 1582 m.), Vilniaus miesto vaitas nuo 1552 m.

datum nec dari promissum pro ferendo in huiusmodi causa testimonio. Non colloquutus cum ceteris contestibus suis de unanimitate testimonio ferendo. Et in aliis generalibus interrogatoriis est debite examinatus.

Super articulis vero specialibus superius ingrossatis idem dominus testis medio iuramento de dicenda (ut supra premissum est) veritate per eum praestito requisitus et examinatus depositionem suam seu testimonium praememorato reverendissimo domino commissario seu per dominationem suam reverendissimam subdelegato iudici facto et in scriptis obtulit et exhibuit, cuius tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis.

Ad interrogata ego Augustinus Rotundus iuris utriusque doctor, advocatus Vilnensis sic scripto respondeo.

1. An illustris dominus Georgius Radziwil coadiutor episcopatus Vilnensis futurus ex legitimo matrimonio natus sit.

Ad primum. Nuptiis illustrissimorum parentum illustris domini coadiutoris [f. 294] non interfui, sed qui de eius natalibus inquirendum in hoc Magno Ducatu Lithuanie censet, is mihi, an meridie luceat, dubitare videtur. Natus enim est non in obscuro loco, sed ex illustrissimis parentibus patre Nicolao Radziwillo Vilnensi palatino, eo generis et sanguinis viro, quem ob claritatem et amplitudinem adusque Austriacam imperialem domum avorum memoria redundasse testantur scriptores nostrae aetatis probate fidei⁴², natus matre Elisabethe Shydlovicia Christophori Shydlovicii⁴³ Cracoviensis palatini non in Europa solum, sed et in Asia ac Africa clarissimi et celebratissimi viri filia. Functus is Shydlovicius est multis apud exterarum nationum summa cum laude legationibus et amplissimum cancellarium Regni officium memorabili cum dignitate in Polonia ges/s/it, cuius consiliis in gravissimis quibusque de Republica deliberationibus Sigismundus Primus sapientissimus Poloniae rex precipue innitebatur. Absurdum itaque et prorsus abominandum mihi videtur questionem illam moveri, an legitimum matrimonium in ita illustri loco nati coniuges Nicolaus Radzivillus palatinus Vilnensis cum Elisabethe Shydlovicia palatini Cracoviensis filia contraxerint. Ut tamen aliquid ad id, de quo interrogor, clarius respondeam, ex fama publica cognitum habeo contraxisse illos publice Sandomirię ritu catholico per manus, uti accepi, reverendi domini Andreę Czarnkowski postea episcopi Posnaniensis facti. Ex iis legitime natus est illustris et reverendus dominus Georgius Radivil coadiutor Vilnensis futurus.

Ad secundum et tertium respondeo. Posteaquam advocatus Vilnensis sum factus⁴⁴, me semper familiarem et domesticum illustrissimo olim domino palatino, patri

⁴² Sunku pasakyti, kokius to meto istorikus ar rašytojus A. Rotundas čia turi galvoje.

⁴³ Kristupas Szydłowieckis (Szydłowiecki; 1467–1532), Lenkijos Karalystės kancleris nuo 1515 m. ir Krokvos pilininkas nuo 1527 m.

⁴⁴ A. Rotundas Vilniaus vaitu 1552 m.

illustris domini coadiutoris [f. 295] futuri, fuisse et in meo prope conspectu natum illustrem hunc dominum Georgium honestissime ad mortem usque olim matris eius, postea et patris in illustri domo educatum eumque nunc agere existimo annum vigesimum citra vel ultra.

Ad quartum respondeo ea scientia et bonarum artium cognitione mihi eum praeditum videri, quae matura iam aetate in paucis cernitur, saepe enim cum illo de gravibus rebus loquutus singulare ingenii indicium et acumen adolescenti inesse comperi.

Ad quintum. Credo ac certo mihi persuadeo ante nominationem in coadiutoratum se in nullam episcopatus Vilnensis administrationem illustrem dominum coadiutorem futurum irreverenter immiscuisse, est enim et modestus et ex patrimonio opulentus non egens ullis ad praesens episcopalibus adminiculis.

Ad sextum et septimum respondeo nihil me horum scire, immo firmissime credo non fuisse suspensum aut interdictum aut ecclesiasticis censuris affectum tunc, cum ad coadiutoratum postularetur, sed nec antea postulatum a quoquam ad aliquod spirituale munus, a quo esset vicio personae reiectus et reprobatus.

Ad octavum, nonum, decimum respondeo non viciatum corpore eum esse, immo eleganti statura vultuque decoro ornatum, nullo delicto notatum, honestissime se in omnibus actionibus gerere. Ac in summa optima adolescentis indoles id praesertim talem eum episcopum fore, qualem praescripta ab Apostolo regula requirit.

De statu ecclesiae. De eo non esse meum, respondeo, exacte inquirere, quot et qui sunt in ecclesia Vilnensi praelati et canonici, personatus et quibus redditibus vivunt. Video tamen, quicumque in ea sunt ecclesia praelati, canonici et reliqui sacerdotes, honeste et decenter fere omnes vivere, paucos quidem nunc residere hic, plures abesse fortasse dispensatione Sanctae Sedis impetrata. [f. 296]

Populi pro huius regionis conditione satis frequens est multitudo et in cathedrali et in aliis templis cernitur, non tanta quidem, quanta esse deberet. Magnus enim Ducatus Lithuaniae atque ita et haec Vilnensis dioecesis ex dimidia fere schismaticorum parte constat exceptis hereticis, qui plurimi et parvi [s] a catholica fide discesserunt, qui tamen catholici sunt, in omnibus religiosi ac reverenter se tam in cathedrali et parochiali quam in cenobialibus ecclesiis gerere videntur et catholice religionis praescripta servare ac tueri.

Reverendissimus dominus episcopus noster Vilnensis aetatis annum prope septuagesimum agere videtur, cetera sanus, nisi quod podagricis ac chirogricis, quin holagricis saepe doloribus infestatur, propter quos saepe a muneris sui functionibus abesse lecto affixus cogitur, ac propterea coadiutoris succedanea opera egere. Qui sunt episcopatus Vilnensis redditus nescio, sed arbitror multo esse nunc quam antea tenuiores, siquidem licentia stipendiariorum ante aliquot annos episcopalia bona afflictata et vastata esse dicuntur.

Subscriptio vero in p̄scripta depositione talis continetur: Idem qui supra Augustinus Rotundus maioris fidei causa manu mea subscripsi.

Depositio quinti testis. Ad generalia interrogatoria.

Generosus dominus Albertus Przetocki⁴⁵ magnus procurator castris Vilmensis et praefectus rei monetarię in hoc Magno Ducatu Lithuanie. Reductum est ei ante omnia in memoriam iuramentum per eum de dicenda veritate ad Sanctum Dei Evangelium p̄stitum. Non excommunicatur, confessus et communicavit anno praesenti pro festo solennis Paschae [i. e. circa 3 IV 1575] in ecclesia cathedrali Vilmensi. Non est informatus, qualiter deponere [f. 297] debeat, nihilque sibi datum nec dari promissum pro ferendo in huiusmodi causa testimonio. Non colloquutus cum ceteris contestibus suis de unanimitate testimonio ferendo. Et in aliis generalibus interrogatoriis est debite examinatus.

Super articulis suprascriptis. Praefatus dominus testis medio iuramento de dicenda veritate p̄stito interrogatus et examinatus depositionem suam seu testimonium supramemorato reverendissimo domino commissario seu per dominationem suam reverendissimam subdelegato iudici facto et in scriptis obtulit et exhibuit, cuius tenor de verbo ad verbum sequitur talis.

Ad primum. Dico sub conditione iuramenti per me p̄stiti illustrem dominum coadiutorem esse ex legitimo matrimonio, illustrium videlicet ac magnificorum Nicolai Ioannis Radziwil ac Elisabete Szydlowicie amborum istorum coniugum ex clarissimis et nobilissimis illum Magni Ducatus Lithuanie, hanc vero Regni Polonie genus ducentium ac multis et honestissimis dignitatibus usque ad palatinum Vilmensem, qui est honor inter seculares dignitates in Ducatu Lithuanie amplissimus, functorum, natum et procreatum. Inaugurationem vero matrimonii istius fuisse in facie ecclesie in oppido Sandomiria ad Istulam fluvium sito iungente eorum dextras uno ex secretariis regis secundum ritum Romanę Ecclesie. Quorum inaugurationi et nuptiis serenissimus rex Polonie Sigismundus Augustus et magna senatus tam Polonici quam Lithuanici procurante nuptias illustri magnifico Ioanne Tharnovio⁴⁶ castellano Cracoviensi, actore et tutore virginis, intererat.

Ad secundum. Dico illustrem dominum coadiutorem sub disciplina parentum suorum in infantia et puericia fuisse educatum primumque matrem amisisse et post paucos annos patrem. Quo tempore ipse septimum vel octavum agebat annum. Dehinc sub tutoribus et praeceptoribus [f. 298] agentem per illustrem dominum Nicolaum Christophorum Radivilum fratrem suum germanum in Germaniam causa studiorum ablegatum fuisse, et quum illinc ante biennium in patriam redisset, hereticis opinionibus sponte et neque ulla spe coadiutorie huius aut alterius dignitatis illi facta

⁴⁵ Albertas Przetockis (Wojciech Przetocki; 1522–1598), Vilniaus pilies viršininkas nuo 1572 m.

⁴⁶ Jonas Tarnowskis (Tarnowski; 1488–1561), Krokuvos pilininkas nuo 1536 m.

valedixit ad Ecclesiamque Romanam omni externa significatione adhibita cum omni reverentia accessis/s/e ac deinceps modestissime et optimis virtutibus ac ingenuis moribus p̄ditum vixisse ac etiamnunc vivere.

Ad tertium. Illustrem dominum coadiutorem annum undevigesimum aut vigesimum agere certum est.

Ad quartum. Illustrem dominum coadiutorem ea scientia litterarum pollere manifestum est, ut huic aetati suae optime iactis fundamentis pulchre respondeat et ad maiorem ac perfectam frugem doctrinarum, quibus sese maxime idoneum huic coadiutorię et demum successioni in episcopatum p̄stet, adipiscendam spem omnibus non dubiam faciat.

Ad quintum. Illustrem dominum coadiutorem ante confirmationem Sedis Apostolicę in nullam partem administrandi episcopatus se immiscuisse nec a se ipso eum honorem assumpsisse certissimum est.

Ad sextum. Illustrem dominum coadiutorem tempore postulationis suae dico nullis poenis ac censuris ecclesiasticis irretitum fuisse ac etiamnunc immunem ab eis et liberum esse.

Ad septimum. Illustrem dominum coadiutorem alias nunquam postulatum ac vicio personę reprobatum scio.

Ad octavum. Illustrem dominum coadiutorem esse non vicioso corpore ac omnibus membris, qui [s] in conspectum veniunt, firmis et validis certum habeo.

Ad nonum. Illustrem dominum coadiutorem nulla enormia delicta, ob quę munus sacerdotii aut administrationem sacramentorum asse[f. 299]qui non possit, commisisse scio.

Ad decimum. Ab regula Divi Pauli, quam ab episcopo observandam proponit, non dubia spes est ex illustris domini coadiutoris adolescentia et suavissimis moribus ac modestia illum nunquam discessurum et irreprehensibilem episcopum futurum.

Quod attinet statum ecclesiasticum. Ad primum, quot et quę sint dignitates in cathedrali ecclesia, dico esse p̄laturas sex, nimirum p̄posituram, decaniam, archidiaconiam, custodiam, cantoriam et scholastiam. Et praeterea duodecem canonicatus seu praebendas, quorum maior pars ab ecclesia absens est. Quibus redditibus vivant, nescio nec etiam mihi satis constat, quot parrochiales subsint episcopo et quomodo illarum rectores munus suum impleant, illud tamen certum est maiorem partem parrochialium iniuria et malignitate temporum et hominum ab hęreticis spoliata et devastata esse.

Ad secundum. Multitudinem esse plebis et populi plurimam, sed quae constat ex diversis hominum generibus, nimirum catholicis, hęreticis, schismaticis, Tartaris, Iudęis et reliqua colluvię, quę ritus suos observat. Episcopi vero valetudo est satis affecta et aetas ingravescens, ob quas causas in coadiutorem et baculum senectutis suae dicitur sibi ascivisse hunc illustrem adolescentem, cuius generis splendor is est, ea

dignitas et autoritas esse potest, ut non dubitet illum et ecclesię huic ornamēto et sibi nominique suo solatio futurum.

Depositio sexti testis. Ad generalia interrogatoria.

Egregius ac eximius vir dominus Simon Milicius⁴⁷ philosophię et medicinę doctor, reverendissimi domini Vilnensis episcopi et commissarii suprascripti phisicus. Reductum ei in primis in memoriam iuramentum de dicenda veritate ad Sanctum Dei Evangelium praestitum. Non excommunicatur, confessus et communicavit anno praesenti in ecclesia parochiali Sancti Ioannis Vilne pro festo divinissimi Corporis Domini nostri Ihesu Christi proxime praeterito [*i. e. circa 2 VI 1575*]. Non est [*f. 300*] informatus, qualiter deponere debeat, nihilque sibi datum nec dari promissum pro ferendo in huiusmodi causa testimonio. Non est colloquutus cum suis contestibus de unanimi testimonio ferendo. Et in aliis generalibus interrogatoriis est debite examinatus.

Super articulis superius ingrossatis dominus testis proxime suprascriptus medio iuramento de dicenda (prout supra praemissum est) veritate per eum praestito requisitus et examinatus depositiones suas seu testimonium suum supramemorato reverendissimo domino commissario seu per suam dominationem reverendissimam domino subdelegato iudici facto et in scriptis obtulit et exhibuit huiusmodi verborum sub tenore, ut sequitur.

Ad articulos propositos fide et conscientia bona ea profiteor.

Primum. Natus est illustribus parentibus magnificisque et legitimis, loco clarissimo, matrimonio celeberrimo, in facie ecclesię frequentissima congregatione clarissimorum hominum iuxta consuetudinem sanctae Romanae Ecclesię.

2. A parentibus ea diligentia et pietate educatus, ut et nunc mores et virtutes pene viriles habeat.

3. De annis eius mihi non constat certo, sed illud confiteor in ea aetate tam modestos et pios eius mores esse, ut sine dubio Ecclesię Dei semper sit futurus magno auxilio et ornamēto.

4. Scio eum nec doctorem aut licenciatum in aliqua professione esse, verum ea ingenii dexteritate, eo in prodiscendis litteris bonis studio, ut iam non contemnendos progressus in eisdem fecerit.

5. Ad hoc usque tempus nec se administrationi nec titulo episcopatus immiscuit.

6. Aetatem sic integram hactenus egit, ut nullas censuras ecclesiasticas incurrerit. [*f. 301*]

7. Aetatem hanc, quod ego sciam, nullis vitiis enormibus aspersit.

⁴⁷ Simonas Milicijus, Milecijus (mirė po 1592? m.), Vilniaus miestietis, turėjės mūrnamį Šv. Jono gatvėje (žr. *Pergamentų katalogas*, nr. 731).

8. Corpus eius sic est omnibus membris integrum et salvum, ut sit ad omnia obeunda aptus.

9. Enorme nihil eiusmodi admisit, ut non possit ad capessendum tantum munus esse idoneus.

10. Cum nunc eam aetatem quibusque optimis virtutibus et moribus excolat, spem indubiam habere, quod suo tempore per Dei auxilium eum se Ecclesię Dei prębebit pastorem, quem Apostolus sua descriptione comprehendit.

Quae et quot sint dignitates in cathedrali ecclesia Vilnensi, quibus nominibus insignitę, tum quot in eadem dioecesi sint parochiales ecclesię, utcunque tantum scio.

Opera et studio Collegii et Societatis Ihesu frequentiora sunt multo quam ante populo templa et populi mores et disciplina in dies per gratiam Dei et eiusdem Societatis diligentiam magis christianis convenientibus. Episcopi valetudo assiduis pene iam doloribus podagricis valde afflictata. Iurisdictio bonorumque ecclesię et reddituum possessio per hereticos, milites et homines malos valde attrita.

Subscriptio in eisdem depositionibus talis habetur: Ego Simon Militius philosophiae et medicinę doctor, episcopi Vilnensis phisicus.

Depositio septimi testis. Ad generalia interrogatoria.

Generosus dominus Ioannes Podoski⁴⁸ bonorum episcopatus Vilnensis in Ihumieno capitaneus seu procurator et advocatus subditorum episcopalium in civitate hac Vilnensi. Reductum est ei ante omnia in memoriam iuramentum per eum de dicenda veritate tacto signo passionis Domini nostri Ihesu [f. 302] Christi in forma praestitum. Non excommunicatur, confessus et communicavit anno nunc currenti in ecclesia parrochiali Sancti Ioannis Vilnę pro festo solenni Paschę proxime transacto [i. e. circa 3 IV 1575]. Non est informatus, qualiter deponere debeat, nihilque sibi datum nec dari promissum pro ferendo in huiusmodi causa testimonio. Non colloquutus cum aliis suis contestibus de unanimi testimonio ferendo. Et in aliis generalibus interrogatoriis est debite examinatus.

Super articulis suprascriptis. Idem testis proxime supranominatus per sepe-nominatum reverendum dominum subdelegatum iudicem super primo articulo interrogatus et examinatus medio iuramento de dicenda veritate per eum praestito deposuit et dixit illustrem dominum Georgium Radzivil coadiutorem reverendissimi domini Vilnensis episcopi commissarii suprascripti fuisse ex legitimo matrimonio procreatum, nempe illustrium et magnificorum dominorum Nicolai Radzivil et Helisabetis Szydlowiecka amborum ex clarissimis parentibus progenitorum matrimoniumque per eosdem praedicti domini coadiutoris parentes fuisse contractum secundum ritum sanctę matris

⁴⁸ Daugiau žinių apie šį asmenį nepavyko rasti. Igumenas, tuomet Vilniaus vyskupų miestelis Minsko paviete, nuo 1923 m. pervadintas į Červenį (Чэрвень); šiuo metu yra Baltarusijos Minsko srities rajono centras.

Catholicę Ecclesię Romanę in civitate Sandomiriensi Regni Polonię supra fluvium Istulam sita et hoc in manibus (ut testis audivit) reverendi domini Andree Czarnkowski scholastici Cracoviensis, sacrae regię maiestatis secretarii. In quorum dominorum praefati domini coadiutoris parentum nuptiis erat praesentia sua serenissimus princeps dominus Sigismundus Augustus rex Polonię, magnus dux Lithuanię etc. et magna pars senatus Regni eiusdem Polonię et huius Ducatus Magni Lithuanię. De quibus omnibus per universum Polonię et hic Lithuanię publicissima habetur fama. [f. 303]

Super secundo articulo idem qui proxime supra testis examinatus deposuit et dixit supranominatum illustrem dominum coadiutorem fuisse educatum a dominis parentibus suis suprascriptis, dum vixerunt, post mortem vero eorum existentem sub certis tutoribus illustris dominus Nicolaus Christoferus frater germanus in Germaniam causa studiorum ablegaverat, et quum ante biennium idem dominus coadiutor ex Germania rediit hic ad patriam suam, nulla spe coadiutorię vel alicuius alterius dignitatis hereticis oppinionibus sponte valedexit et renunciavit ad Ecclesiamque sanctam Catholicam Romanam cum omni reverentia et humilitate ultro accessit.

3. Super tercio articulo testis idem requisitus deposuit illustrem dominum coadiutorem agere annum vigesimum primum citra vel ultra.

4. Super quarto articulo deposuit idem testis p̄nominatum illustrem dominum coadiutorem ea scientia litterarum pollere, quod huic ętati suę optime et pulchre respondere potest.

5. Super quinto articulo testis requisitus deposuit, quod illustris dominus coadiutor ante confirmationem sui a sancta Sede Apostolica et ad praesens in nullam partem bonorum episcopatus gratia administrationis eius se immiscuit nec a se ipso hunc honorem assumpsit, quod certum esse asseruit.

6. Super sexto articulo testis idem deposuit illustrem dominum coadiutorem tempore postulationis de se factę et ante nullis p̄nitus fuisse censuris ecclesiasticis irretitum, prout et nunc ab eis est liber. [f. 304]

Super septimo articulo testis idem deposuit et dixit illustrem dominum coadiutorem nullo personę vicio esse reprobatum.

Super octavo articulo testis praescriptus deposuit se p̄nominatum illustrem dominum coadiutorem fuisse non vicioso corpore omniaque membra, quę in conspectum veniunt, dixit esse firma et valida.

Super nono articulo testis examinatus deposuit eundem illustrem dominum coadiutorem nulla enormia delicta commisisse, quę a sacerdotii munere illum prohibere et ab administratione sacramentorum repellere debeant.

Super ultimo articulo testis praefatus deposuit et dixit illustrem dominum coadiutorem iam talem fuisse aliqua ex parte, qualem Apostolus describit, speratur tamen, cum litteris et pietati operam dederit, propius ad eam normam accessurum.

Quo autem ad statum ecclesie testis superscriptus eodem quo supra iuramento medio examinatus deposuit dignitates seu prelaturas esse in ecclesia cathedrali supradicta Vilenensi sex, nempe preposituram, decanatum, archidiaconatum, custodiam, cantoriam et scholastiam, prebendas vero seu canonicatus duodecem, quorum maior pars abest ab ipsa ecclesia, vivuntque prelati ipsi et canonici ex redditibus villarum et prediorum seu praestimoniorum suorum satis sufficienter et hone[f. 305]ste. Parrochiales ecclesias supradicto episcopatu Vilenensi dixit subesse ultra ducentas, quarum maior pars ab hereticis Ecclesie Dei inimicis est occupata et devastata.

Deposuit praeterea testis superscriptus populi multitudinem esse magnam et copiosam in hac civitate et dioecesi Vilenensi diverse religionis et diversarum sectarum, nempe catholicorum, schismaticorum, Lutherianorum, Zvinglianorum, anabaptistarum, Iudeorum et Scitarum seu Tartarorum, qui sua delubra habent. Reverendissimi domini Vilenensis episcopi valetudinem dixit esse satis affectam doloribusque podagricis assiduis valde afflictam. Coadiutorem vero tum propter huiusmodi debilem valetudinem, tum etiam ut in hac temporum perversitate et licentia is sit, qui et sub ea senili sua etate Ecclesiam Dei deffendat et talis tandem succedat, de cuius virtutibus et familie potentia multa sibi omnes persuadeant, et facile etiam adversariis Ecclesie resistere et sese pro ipsa Ecclesia Dei et eius bonis oppugnare valeat. Iurisdictionem autem ac bonorum ecclesie et reddituum possessionem per hereticos et ceteros malos homines maxime attritam esse asseruit. Et tantum deposuit.

Acta fuerunt haec Vilne in curia supramemo[f. 306]rati reverendissimi in Christo patris et domini domini Valeriani Dei gratia episcopi Vilenensis et commissarii apostolici eiusque curie domo murata in atrio superiori anno, indictione, die, mense, pontificatu et praesentibus (quo ad actum supra inserte commissionis praesentationis iudicisque subdelegationis et testium superscriptorum productionis ac iuramenti per eos de dicenda veritate praestitionis) quibus supra.

[Sigillum Valeriani episcopi Vilenensis impressum]

[Signum notarile⁴⁹]

Ego, Baltasar Stephani Crassowsky clericus dioecesis Luceoriensis, sacra auctoritate apostolica notarius publicus et coram proxime supramemorato reverendissimo in Christo patre et domino domino Valeriano Dei gratia episcopo Vilenensi commissarioque apostolico supradicto facti praesentis scriba, qui supra inserte commissionis praesentationi, iudicis subdelegationi, testium praescriptorum inductioni et iuramenti

⁴⁹ Notaro ženklas vaizduoja tris koteliais sujungtus žiedus su notaro inicialais *B. C.*, abreviatūra *I. N. R. I. (Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum)* ir Biblijos eilute *Laudans invocabo Dominum et ab inimicis meis salvus ero* iš Senojo Testamento Psalmių knygos (Ps, 17 (18)). Tas pats notaro ženklas yra V. Protasevičiaus testamente (žr. D. Antanavičius, „Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus 1579 m. kovo 26 d. testamentas“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2005/1*, Vilnius, 2006, p. 141), taip pat kitame V. Protasevičiaus duotame dokumente (žr. *Lietuvos istorijos paminklai. Iš Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus rinkinių*, sudarė B. Kulnytė, Vilnius, 1990, nr. 127).

per eos de dicenda veritate praestitioni aliisque omni[*f. 307*]bus et singulis praemissis, dum sic (prout premittitur) agerentur et fierent, una cum testibus supranominatis praesens interfui eaque omnia praemissa ita fieri vidi et audivi, ideo praesentes litteras manu alterius (me tunc aliis occupatum negociis) fideliter scriptas et ulterius a teste ultimo ad finem per me continuatas in hanc publicam formam redegi et in notam sumpsi signoque et nomine meis solitis et consuetis una cum sigilli memorati reverendissimi domini Vilnensis episcopi ac commissarii apostolici impressione communivi et obsignavi in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum rogatus et requisitus.

Processus informativus of 4 July 1575
on Coadjutor Bishop Jurgis Radvila of Vilnius

Darius Antanavičius

Summary

This publication deals with the earliest extant *processus informativus* of Lithuanian Roman Catholic bishops, namely that of Jurgis Radvila in connection with his naming coadjutor to Bishop Valerijonas Protasevičius of Vilnius (1556–1579) on 4 July 1575. The study also comprises the project of the act of the profession of faith by Radvila, issued by the Roman Curia. The genesis of these documents is discussed in the introduction.